

INSTITUCIJA OMBUDSMENA/OMBUDSMANA
ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE

ИНСТИТУЦИЈА ОМБУДСМЕНА/ОМБУДСМАНА
ЗА ЉУДСКА ПРАВА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

SPECIJALNI IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA U USTANOVAMA ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

*Ravnogorska 18, 78000 Banja Luka, BiH Tel/Fax: +387 51 303 992 E-mail: bl.ombudsmen@ombudsmen.gov.ba
Grbavička 4, 71000 Sarajevo, BiH Tel: +387 33 666 006 Fax: +387 33 666 007 E-mail: ombudsmen@ombudsmen.gov.ba
Kralja Zvonimira 6, 88000 Mostar BiH Tel/Fax: +387 36 334 248 E-mail: mo.ombudsmen@ombudsmen.gov.ba
Trg mladih 8/1, 76000 Brčko BiH Tel/Fax: +387 49 217 347 E-mail: br.ombudsmen@ombudsmen.gov.ba*

SADRŽAJ

I.	UVOD.....	3
II.	METODOLOGIJA	5
III.	MEĐUNARODNI STANDARDI.....	6
IV.	ZAKONODAVSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI.....	6
	4.1. Upućivanje na izdržavanje kazne zatvora.....	7
	4.2. Premještaj osuđenih lica.....	10
	4.3. Vanzavodske pogodnosti.....	12
	4.4. Uslovni otpust.....	14
V.	SMJEŠTAJ.....	16
	5.1. Klasifikacija osuđenih lica.....	18
VI.	BEZBJEDNOST I DISCIPLINA	19
VII.	ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I HIGIJENA	22
VIII.	ISHRANA.....	26
IX.	RADNE I DRUGE AKTIVNOSTI	26
X.	OBRAZOVANJE.....	28
XI.	KONTAKT S VANJSKIM SVIJETOM.....	28
XII.	VJERSKE POTREBE	31
XIII.	POSTUPANJE PO ŽALBAMA	32
XIV.	OSOBLJE	35
XV.	ŽENE.....	36
XVI.	MALOLJETNICI	37

I. UVOD

1. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Institucija ombudsmena) je zaprimila značajan broj žalbi koje se odnose na prava lica koja se nalaze na izdržavanju krivičnih sankcija u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija širom Bosne i Hercegovine (BiH). Između ostalih, Institucija ombudsmena zaprimila je i žalbu grupe osuđenih lica srpske nacionalnosti, koja izdržavaju kaznu zatvora u Kazneno-popravnom zavodu Zenica (u daljem tekstu: KPZ Zenica), i koja u žalbi ističu da su po nacionalnoj osnovi izložena fizičkom i verbalnom maltretiranju od strane drugih zatvorenika.
2. Cijeneći kompleksnost problema izvršenja krivičnih sankcija, posebno sa aspekta složenosti ustavnog uređenja BiH, Ombudsmeni Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Ombudsmeni BiH) odlučili su sačiniti ***Specijalni izvještaj o stanju ljudskih prava u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u BiH***, uzimajući kao polaznu osnovu stanje u tim ustanovama, prezentirano u Specijalnom izvještaju Institucije ombudsmena o stanju u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija iz 2009. godine¹, te međunarodne i regionalne standarde koji uređuju ovu oblast.
3. Značajan je momenat u kojem je odlučeno da se pristupi izradi ovog Specijalnog izvještaja, imajući u vidu da je Vijeće ministara BiH usvojilo *Strategiju za reformu sektora pravde za period 2008. – 2012. godina* (u daljem tekstu Strategija) u kojoj su, u Stubu 2, utvrđene mjere *u cilju poboljšanja procesa izvršenja krivičnih sankcija*.

Ova Strategija predstavlja usaglašeni okvir za reformu unutar pravosudnog sistema, a Stub 2 usmjeren je u pravcu djelovanja na slijedećim segmentima: 1) upravljanje sistemom izvršenja krivično-pravnih sankcija, što uključuje harmonizaciju svih standarda i propisa koji se tiču izvršenja krivičnih sankcija u BiH, uspostavu zatvorskih uprava, koristeći usklađeno zakonodavstvo i standarde, i provedbu ponovne kategorizacije zatvora i klasifikacije unutar zatvora; 2) pretrpanost zatvora, što prvenstveno obuhvata dalji razvoj sistema uvjetnog otpusta i razvijanje sistema alternativnih kazni, te osiguranje provedbe instituta rada za opšte dobro na slobodi, kao i poboljšanje uslova u zatvorima kroz rekonstrukciju postojećih zatvora, ili korištenje napuštenih vojnih objekata i okončanje izgradnje državnog zatvora; 3) osiguranje primjene međunarodnih standarda, što prvenstveno treba da bude usmjereno na poboljšanje sistema krivično-pravnih sankcija prema određenim kategorijama, kao što su maloljetnici, žene i osobe kojima je određeno obavezno liječenje, poboljšanje sistema zdravstvene zaštite, osiguranje permanentnog obrazovanja zatvorskog osoblja, usklađivanje zakonodavstva sa međunarodnim standardima u oblasti amnestije i pomilovanja.

¹ Specijalni izvještaj na WEB stranici Institucije Ombudsmena za ljudska prava BiH: www.ombudsmen.gov.ba

4. Ombudsmeni primjećuju da je u Republici Srpskoj (RS) u 2010. godini *donesen Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske (u daljem tekstu: ZIKS RS)*²
5. U Federaciji Bosne i Hercegovine (Federacija BiH) desile su se određene izmjene u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija (u daljem tekstu: ZIKS Federacije BiH) u toku 2011. godine, a vezano za uslovni otpust i elektronski nadzor osuđenih lica. Ombudsmeni, nadalje, bilježe da je u Federaciji BiH u postupku i donošenje novog zakona o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, koji, između ostalog, predviđa uspostavu federalne uprave za izvršenje krivičnih sankcija, mogućnost premještaja osuđenika, kako iz sigurnosnih i drugih razloga, tako i iz zavoda u jednom u zavode u drugom entitetu.
6. Ombudsmeni su stajališta da je i dalje potrebno nastaviti sa aktivnostima vezanim za usaglašavanje zakona o izvršenju krivičnih sankcija, kako na državnom, tako i na entitetskom nivou, sa međunarodnim i regionalnim standardima, kako bi se eliminirao uticaj njihovih neusaglašenosti na prava zatvorenika i kako bi bili jednako tretirani. Svakako, važno je istaći značaj dalje koordinacije između ministarstava koju treba obavljati Ministarstvo pravde BiH, u skladu sa svojim ovlaštenjima, utvrđenim u članu 13. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH,³ a sa ciljem eliminiranja bilo koje mogućnosti različitog tretmana osuđenih lica, posebno kada je uzrokovan različitim odredbama u zakonima.
7. Ombudsmeni žele ukazati, posmatrajući zatvorski sistem u cjelini u odnosu na 2009. godinu, da je moguće registrovati *određeni napredak u nekim segmentima sistema*, a posebno po pitanju kvalitetnije saradnje između ministarstava pravde i ustanova za izvršenje krivičnih sankcija. Primjetno je da entitetska ministarstva pravde posvećuju veću pažnju mjerama nadzora u ustanovama.
8. Istovremeno, u nekim ustanovama je *zatečeno stanje pogoršano u odnosu na 2009. godinu*, posebno u Kazneno-popravnim zavodu Tuzla (u daljem tekstu: KPZ Tuzla), što se može dovesti u vezu sa činjenicom da ova ustanova već duže od godinu dana nema direktora. Ombudsmeni konstatuju da je stanje u određenim kazneno-popravnim zavodima u direktnoj vezi sa statusom menadžmenta uprave, imajući u vidu da su mandati na koje su direktori i zamjenici direktora ustanova izabrani u Federaciji BiH istekli. Nesigurnost posla, a samim tim i egzistencije je prepreka za direktore u izvršavanju njihovih radnih obaveza, a postavlja se i pitanje njihovih ovlaštenja nakon isteka mandata.⁴ Posjeta ustanovama je pokazala da tamo gdje su direktori na početku svog mandata postoje jasne vizije i planovi djelovanja (KPZ Bijeljina, KPZ Banja Luka, KPZ Doboј, KPZ Bihać, KPZ Foča), dok mandat po principu vršioaca dužnosti (KPZ Trebinje), bez obzira na to koliko bio personalno kvalitetan vršilac dužnosti, predstavlja ograničavajući faktor.

² "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 12/10

³ „Službeni glasnik BiH“ br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 i 103/09

⁴ Ombudsmeni su, vezano za mandat direktora i njihovih zamjenika u KPZ Zenica, izdali Preporuku broj: P-99/12

9. Način imenovanja direktora KPZ-ova nije uređen na jednakim principima u zakonodavstvu u BiH. Ombudsmeni posebno smatraju problematičnim *imenovanje direktora i zamjenika direktora kazneno-popravnih zavoda u Federaciji BiH* koje, bez konkursa, postavlja i razrješava Vlada Federacije na prijedlog federalnog ministra, uz uslov da ispunjavaju dva postavljena kriterija: posjedovanje visoke školske spreme i najmanje tri godine radnog iskustva nakon sticanja te spreme. Direktor i zamjenik direktora kazneno-popravnog zavoda ne mogu biti iz istog konstitutivnog naroda. Nadalje, pomoćnike i savjetnike direktora kazneno-popravnog zavoda postavlja i razrješava direktor bez konkursa, uz saglasnost federalnog ministra, što, takođe, otvara pitanje transparentnosti postupka i mogućnosti izbora najboljeg kandidata.
10. Ombudsmeni smatraju da način imenovanja rukovodilaca KPZ-ova u FBiH ne osigurava imenovanje po sposobnostima, iskustvu i kvalitetima, niti osigurava poštivanje odredbi Evropskih zatvorskih pravila, koja nalažu da svaki zatvor mora imati direktora koji je adekvatno kvalifikovan za to radno mjesto po svom karakteru, administrativnim sposobnostima, odgovarajućoj profesionalnoj obuci i radnom iskustvu.⁵ Proces imenovanja je u potpunosti netransparentan, jer je nejasno kako ministar vrši izbor kandidata kojeg će predložiti i kako je moguće da se prijavi bilo koja lica koja ispunjava uslove, ako nema procedure koja prethodi predlaganju kandidata od strane ministra.
11. Pitanje izbora i imenovanja rukovodilaca KPZ-ova je kvalitetnije uređeno u zakonodavstvu Republike Srpske, gdje rukovodioca i zamjenika rukovodioca ustanove postavlja i razrješava ministar na osnovu javnog konkursa, i to na period od pet godina, uz mogućnost ponovnog postavljenja. Za rukovodioca ustanove može biti postavljeno lice koje ima visoku stručnu spremu društvenog smjera, radno iskustvo od najmanje tri godine nakon sticanja visoke stručne spreme u oblasti izvršenja krivičnih sankcija, pravosuđa ili uprave i položen stručni ispit iz jedne od navedenih oblasti, s tim što je ministar, kod postavljanja rukovodilaca na nivou svih ustanova, dužan da vodi računa da se obezbijedi zastupljenost koja odražava sastav konstitutivnih naroda i građana BiH.

II. METODOLOGIJA

12. Metodologija sačinjavanja Izvještaja je bazirana na analiziranju relevantnog zakonodavstva u BiH koje uređuje pitanje izvršenja krivičnih sankcija, te druge relevantne dokumentacije, posjetama svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, i na bazi intervjuva obavljenih sa upravama kazneno-popravnih zavoda i osuđenima. Posjete ustanovama su obavljene u periodu maj – juni 2012. godine.

⁵ Tačka 84.1 Evropskih zatvorskih pravila

III. MEĐUNARODNI STANDARDI

13. Kao osnova za procjenu stanja u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija korišteni su principi i standardi utvrđeni u slijedećim međunarodnim dokumentima: Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda,⁶ Evropska konvencija o sprečavanju torture i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja,⁷ Evropska zatvorska pravila.⁸ Posebna pažnja posvećena je aktima koji detaljnije obrazlažu praktičnu primjenu međunarodnih standarda, što se posebno odnosi na: *Standardna minimalna pravila UN-a za postupanje sa zatvorenima*,⁹ *Procedure za efikasnu implementaciju ovih standarda*,¹⁰ *Tijelo principa za zaštitu svih lica pod nekom formom pritvora ili zatvora*¹¹, *Osnovne principe tretmana zatvorenika*¹², *Pravila minimalnih standarda za alternativne mjere (Tokijska pravila)*,¹³ *Osnovne principe o korištenju programa restorativne pravde u kriminalnim stvarima*.¹⁴
14. Izvršenje krivičnih sankcija prema ženama Ombudsmeni BiH su monitorirali u svjetlu obaveza osiguranja implementacije *UN Pravila za tretman žena zatvorenica i alternativnih mjera za žene prijestupnice*, koja su poznata i od nazivom "Bangkoška pravila".¹⁵

IV. ZAKONODAVSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI

15. Ombudsmeni BiH su odlučili da u ovom Izvještaju posebnu pažnju posvete pitanju zakonodavstva, s obzirom na to da je u Instituciji ombudsmena zaprimljen značajan broj žalbi u kojima osuđena lica ukazuju da je *zakonodavstvo izvor kršenja njihovih prava*, te da stvara uslove da osuđena lica budu različito tretirana. Ovakav pristup Ombudsmena je pojačan činjenicom da je problem u segmentu izvršenja krivičnih sankcija prepoznat i od strane Vijeća ministara BiH kroz usvajanje Strategije za reformu sektora pravde u BiH,¹⁶ koja probleme vezane za izvršavanje krivičnih sankcija razvrstava u tri podgrupe, od kojih se prva odnosi na neusklađen pravni okvir koji utvrđuje sistem izvršenja krivičnih sankcija, što dovodi do nedosljednosti u provođenju propisa i zakona u BiH.

⁶ Rim, 04. novembra 1950. godine

⁷ Odobrena i predložena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine 39/46 od 10. decembra 1984. Stupila na snagu: 26. juna 1987, u skladu sa članom 27 (1)

⁸ Preporuka br.(2006)2 Komiteta Ministara zemalja članicama u vezi sa zatvorskim pravilima, usvojena na sjednici održanoj 11. januara 2006. godine

⁹ Ljudska prava: Kompilacija međunarodnih instrumenata, vol. I, dio prvi: Univerzalni instrumenti (Publikacije UN, No. E.02.XIV.4 (vol. I, part I), sec. J., No. 34.

¹⁰ Rezolucija Ekonomsko-socijalnog vijeća 1984/47, annex

¹¹ Rezolucija 43/173, annex

¹² Rezolucija 45/111, annex

¹³ Rezolucija 45/110 annex

¹⁴ Rezolucija Ekonomsko-socijalnog vijeća 2002/12, annex

¹⁵ Rezolucija Ekonomsko-socijalnog vijeća broj 2010/16

¹⁶ Strategija za reformu sektora pravde u BiH za period od 2008-2012, Stub 2: Izvršenje krivičnih sankcija, strana 24

16. Analiziranjem relevantnog zakonodavstva o izvršenju krivičnih sankcija u BiH¹⁷, uključujući i pravila o kriterijima za upućivanje osuđenih lica u kazneno-popravne zavode,¹⁸ uočeno je da postoji neusaglašenost odredbi unutar navedenog zakonodavstva u segmentu upućivanja na izdržavanje kazne zatvora, premještaja osuđenih lica, korištenja vanzavodskih pogodnosti i uvjetnog otpusta.

4.1. Upućivanje na izdržavanje kazne zatvora

17. Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera definira da Krivično odjeljenje Suda BiH vrši upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne, dok se ostala pitanja iz ove oblasti uređuju Pravilnikom o kriterijima upućivanja osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora, koji donosi ministar pravde BiH. Ovim Pravilnikom kao kriteriji za upućivanje pravomoćno osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora određeni su: *pol, životna dob, dužina izrečene kazne, ranije izdržavanje kazne zatvora, mjesto prebivališta, odnosno boravišta osuđenog, vrste mjere bezbjednosti i vrste odgojne mjere*. Posebno je značajno ukazati da Sud Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Sud BiH) može upućivati osuđena lica u odgovarajuće zavode bilo kojeg entiteta, bez obzira na prebivalište, odnosno boravište osuđenog lica.¹⁹
18. U Federaciji BiH upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne vrši sud na čijem području osuđeni ima prebivalište, odnosno boravište, ili Sud BiH kada je taj sud izrekao kaznu. Kriteriji za upućivanje osuđene osobe su slični kriterijima utvrđenim u Pravilniku na nivou BiH. U članu 6 – 11. Pravilnika o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora Federacije BiH (u daljem tekstu: Pravilnik o upućivanju FBiH) definisano je da se osuđene i prekršajno kažnjene osobe upućuju na izdržavanje kazne zatvora u kazneno-popravne zavode i njihova dislocirana odjeljenja i to prema nadležnostima općinskih sudova.

U članu 11 Pravilnika o upućivanju FBiH propisano je da se u KPZ ZT Zenica upućuju osuđene osobe koje su:

¹⁷Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju kaznenih sankcija, pritvora i drugih mjera ("Službeni glasnik BiH", br. 12/10 - prečišćeni tekst), Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske ("Sl. glasnik RS", br. 12/10 i 117/11), Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 44/98, 42/99, 12/09, 42/11), Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Brčko distrikta" BiH 31/11)

¹⁸Pravilnik o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora («Službene novine Federacije BiH», broj 34/11), Pravilnik o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora («Službeni glasnik Republike Srpske», broj 34/11), Pravilnik o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora ("Službeni glasnik BiH", broj 47/09 - prečišćeni tekst, 37/11)

¹⁹Ombudsmeni su zaprimili žalbu osuđenog lica koje je krivično djelo počinilo prije rata na teritoriji Federacije BiH (Predmet Ž-S-07-764/12), ali je suđeno u postupku vođenom pred sudovima u RS-u, te je započelo izdržavanje kazne u KPZ Foča, odakle je u toku rata pobjeglo prvo u Federaciju BiH, a potom u inostranstvo, odakle je izručeno vlastima BiH, koji su ga uputili na izdržavanje kazne u KPZ Foča iako je zahtijevalo da bude u ustanovi u entitetu na kojem ima prebivalište. Zbog prijetnji koje ima u krugu zavoda, ovo lice se već dvije godine nalazi izmješteno u izolaciju, te mu je zdravstveno stanje narušeno zbog čega su se pojavili i problemi sa kožom. Prema izjavi osuđenika, više od dva mjeseca nije izašao na svjež vazduh. Osuđenik posebno ukazuje na nestanak dijela dokumentacije, koji je prosljeđen od strane države iz koje je ekstradiran, a vezano za dio kazne koju je tamo već izdržao.

Registрован je i slučaj osuđenog lica koje je po svom zahtjevu tražilo premještaj iz ustanove u inostranstvu u BiH, a kako bi bilo bliže porodici koja je u Federaciji BiH. Iz nepoznatih razloga, Ministarstvo pravde BiH je ovo osuđeno lice na izdržavanje kazne uputilo u KPZ Foča.

- osuđene na kaznu dugotrajnog zatvora,
- osuđene na kaznu maloljetničkog zatvora,
- iz pritvora upućene na izdržavanje kazne zatvora,
- iz pritvora upućene na izdržavanje kazne zatvora prije pravomoćnosti presude,
- sprovedene na izdržavanje kazne zatvora i za djelo za koje se upućuju izrečena im je kazna zatvora u trajanju od jedne godine i duže od jedne godine;
- jednom ili više puta bile na izdržavanju kazne zatvora, a za djelo za koje se upućuju izrečena im je kazna zatvora u trajanju od dvije godine i duže od dvije godine.

Pravilnik je u članu 12. utvrdio i izuzetak u odnosu na pravila upućivanja na izdržavanje kazne prema kojem, u slučaju da u ustanovi u koju je osuđena lica upućena na izdržavanje kazne, nema slobodnih smještajnih kapaciteta, sud od Federalnog ministarstva pravde pribavlja podatke o kazneno-popravnom zavodu odgovarajućeg tipa koji raspolaže slododnim smještajnim kapacitetima. Nakon pribavljanja podataka od strane Federalnog ministarstva pravde, sud započinje postupak propisan Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji BiH.

Pravilnik daje izuzetno velika diskreciona ovlaštenja federalnom ministru pravde, posebno definirana u članu 14, prema kojem, kada postoje posebni sigurnosni i drugi razlozi, ministar pravde može odlučiti da se određene osuđene osobe upućuju na izdržavanje kazne zatvora u drugi kazneno-popravni zavod, bez obzira na kriterije utvrđene Pravilnikom o upućivanju. Međutim, ovaj Pravilnik ne definiše **posebne sigurnosne razloge**, kao ni **druge razloge**, što ostavlja prostor za proizvoljnost, netransparentnost i narušavanje principa utvrđenih u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu ZIKS FBiH) i kriterijima za upućivanje.

Ovakva formulacija, bez utvrđivanja dodatnih kriterija, a uzimajući u obzir činjenicu da u FBiH postoji samo jedna kazneno-popravna ustanova zatvorenog tipa, otvara pitanja praktične primjene navedene odredbe, odnosno šta se dešava sa osuđenim licima koja su upućena u KPZ Zenica u slučaju da nema slobodnih mjesta. Ombudsmeni su zabrinuti što je u ovakvim situacijama Uprava KPZ-a Zenica prinuđena da samostalno rješava problem. Zabrinutost je pojačana činjenicom da ZIKS FBiH i Pravilnik o upućivanju FBiH nisu jasno utvrdili postupanja u slučaju da osuđena lica ima prebivalište na teritoriji Republike Srpske, a da je osuđena odlukom nekog od sudova na teritoriji Federacije BiH, posebno u slučaju kada je osuđena za djelo za koje treba biti upućena u KPZ zatvorenog tipa. Praksa pokazuje da se u ovakvim slučajevima *zanemaruje kriterij prebivališta, odnosno boravišta*, utvrđen u članu 2. Pravilnika o upućivanju, što dalje može imati negativan efekat na resocijalizaciju osuđene osobe zbog udaljavanja od mjesta prebivališta, odnosno boravišta, čime se umanjuju mogućnosti za kontakt osuđene osobe sa porodicom.

S druge strane, a s obzirom na Ustavom utvrđenu nadležnost za izvršenje krivičnih sankcija, *postavlja se pitanje postojanja spremnosti ustanova za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srpskoj da prime osuđeno lice koje ima prebivalište na teritoriji RS-*

a, a osuđeno je od sudova na teritoriji FBiH, posebno imajući u vidu da izvršenje krivičnih sankcija ima značajne finansijske implikacije.

19. Ombudsmeni su u toku posjeta uočili i postojanje prakse da se osuđena lica iz pritvora, koji se nalazi u okviru ustanove poluotvorenog tipa, odmah upućuju na izdržavanje kazne u isti zavod, iako nisu ispunjeni formalno-pravni uslovi za ovakvo postupanje (KPZ Mostar).
20. U Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske (ZIKS RS-a) utvrđeno je da upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne vrši *osnovni sud na čijem području osuđeni ima prebivalište, odnosno boravište*, dok su Pravilnikom o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora utvrđeni identični kriteriji određeni Pravilnikom BiH. Ovaj Pravilnik predviđa i situaciju kada je mjesto prebivališta, odnosno boravišta osuđenog lica na području drugog entiteta, a sud entiteta se proglasi nenadležnim za izvršenje i upućivanje, tada je nadležan za upućivanje sud koji je donio odluku, te se smatra da je prebivalište, odnosno boravište osuđene osobe nepoznato. Navedeno znači da zakonodavstvo RS-a prvenstvo u izvršenju krivičnih sankcija daje prebivalištu, odnosno boravištu osuđene osobe, čak kad je to prebivalište, odnosno boravište na području drugog entiteta, na način da izvršenje upućuje sudu prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta osuđene osobe.
21. U Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera u Brčko Distriktu BiH propisano je *da Osnovni sud Brčko Distrikta vrši upućivanje osuđene osobe prema njenom izboru u ustanovu za izvršenje kazne zatvora u RS-u ili FBiH, u skladu sa njihovim zakonima.*

PREPORUKA:

Federalnom ministarstvu pravde da u cilju osiguranja ujednačenog tretmana osuđenih lica u postupku upućivanja na izdržavanje kazne zatvora, te osiguranja praktične primjene kriterija za upućivanje osuđenih lica, posebno s obzirom na kriterij prebivališta, odnosno boravišta, pristupi izmjeni Pravilnika o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora. Ovom mjerom bi se osigurao jednak tretman svih osuđenih lica u postupku upućivanja na izdržavanje kazne zatvora, te bi se kriterij prebivališta, odnosno boravišta, tretirao kao relevantan, bez obzira na entitet. Istovremeno, upućivanjem na izdržavanje kazne zatvora prema prebivalištu, odnosno boravištu osuđenog lica bi se omogućio njegov kvalitetniji kontakt s porodicom, a što je značajno s obzirom na veoma složenu i tešku ekonomsko-socijalnu situaciju u kojoj se nalaze građani u BiH, uključujući i porodice osuđenih lica.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

PREPORUKA:

Federalnom ministarstvu pravde i Ministarstvu pravde Republike Srpske da usaglase postupanje u slučaju u kojem su osuđena lica već upućena na izdržavanje kazne zatvora, ako nije ispoštovan kriterij prebivališta, odnosno boravišta.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

4.2. Premještaj osuđenih lica

22. Pravo na premještaj je mogućnost koja stoji na raspolaganju upravama zatvora, posebno u slučajevima kada su osuđena lica sklona izgređima. Jasno je da u nekim situacijama uprave ustanova mogu teško izaći na kraj s osuđenim licima, posebno u situacijama ako se u istoj ustanovi nalaze osuđena lica iz istog krivičnog djela. Ovakve situacije zahtijevaju premještaj u neku drugu ustanovu. Pored ovih bezbjednosnih, postoje i određeni lični aspekti zbog kojih i osuđenik želi da bude premješten u drugu ustanovu, a što se prvenstveno odnosi na želju da bude bliže mjestu prebivališta zbog kontakta s porodicom. Premještanje zatvorenika zahtijeva, ipak, plansku aktivnost, sa kvalitetnim procjenama, jer, nesporno je da stalno premještanje zatvorenika iz jedne ustanove u drugu može imati veoma štetne psiho-fizičke posljedice, i može predstavljati neljudsko ili ponižavajuće ponašanje.
23. U BiH premještaj osuđenih lica predstavlja kompleksan problem iz razloga što nije usklađeno zakonodavstvo, što nije na jednakim osnovama propisana mogućnost premještaja osuđenih lica iz ustanove jednog entiteta u ustanovu drugog entiteta, a određenim *ad hoc*, nesinhronizovanim i nekoordiniranim intervencijama u zakonodavstvu situacija u ovoj oblasti se dodatno usložnjava. Ovo je posebno karakteristično u slučajevima u kojima se odstupa od principa koji trebaju da budu ispunjeni za premještaj, i gdje se mora voditi računa o kategorizaciji ustanove u koju je smješteno osuđeno lice, kao i ustanove u koju se premješta, te zanemarivanja ispunjavanja formalnih uslova za premještaj. Naime, Ministarstvo pravde BiH je kroz izmjene i dopune Pravilnika o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora²⁰ omogućilo premještaj osuđenih lica u drugu ustanovu entiteta, a na osnovu molbe osuđene osobe, ili po prijedlogu upravnika ustanova, o čemu odlučuje ministar pravde i nije vezan utvrđenom kategorizacijom ustanove, osim u slučajevima posebno određenim zakonom. Ova zakonska odredba dozvoljava, a što je praksa već i potvrdila, premještaj osuđenih lica koja su izvršila najteža krivična djela iz ustanove zatvorenog tipa u ustanovu poluotvorenog tipa. Kao razlog za ovakvu mogućnost raspoređivanja osuđenika navedena je efikasnija realizacija tretmana, tako da se osuđeno lice, koje je već izdržalo dio kazne u kaznenom zavodu zatvorenog tipa, može premjestiti u zavod poluotvorenog tipa, ako je prema stepenu njegovog prevaspitanja, klasifikaciji i reklasifikaciji ocijenjeno da će njegov smještaj u takvim uslovima

²⁰ Član 20 Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o kriterijima za upućivanje osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora, „Službeni glasnik BiH“ broj: 37/11

povoljno uticati na dalji uspješan tretman i resocijalizaciju. Ombudsmeni primjećuju da zakonodavac nije precizirao koji je to dio kazne zatvora koji je osuđeno lice izdržalo, a nakon kojeg može biti premješteno, te da nije osigurana usklađenost odredbe Pravilnika sa ZIKS-om BiH.

24. Ovakve intervencije u zakonodavstvu nisu pratile izmjene u entitetskom zakonodavstvu o izvršenju krivičnih sankcija, čime su kreirane dodatne pretpostavke za različit tretman osuđenih lica, iako Ministarstvo pravde BiH ima tu nadležnost, a u skladu sa Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave BiH²¹, kojim je utvrđena obaveza Ministarstva pravde BiH za opšte djelovanje kao „centralnog, koordinirajućeg organa za obezbjeđivanje usklađenosti zakonodavstva i standarda pravosudnog sistema među entitetima“. Praktična primjena ove odredbe već je rezultirala žalbama podnesenim Instituciji ombudsmena.
25. Ombudsmeni primjećuju da Federacija BiH ima problem rješavanja pitanja premještaja osuđenih lica, ukoliko se nalaze na izdržavanju kazne u ustanovi zatvorenog tipa, s obzirom na to da na teritoriji Federacije postoji samo jedna takva ustanova, i to u Zenici. S obzirom na broj osuđenih lica koja se nalaze u ovoj ustanovi, raste i potreba za eventualnim premještajem osuđenih lica, posebno iz bezbjednosnih razloga, te bi bilo potrebno razmotriti mogućnost reklasifikacije nekih od ustanova poluotvorenog tipa u ustanovu zatvorenog tipa, odnosno da se u nekoj od postojećih ustanova poluotvorenog tipa uspostavi odjeljenje zatvorenog tipa.
26. Ombudsmeni posebno žele da ukažu na problem različitosti u zakonodavstvu koje uređuje pitanje uslova za premještaj. ZIKS BiH dozvoljava osuđenom licu premještaj u slučaju kada je izdržalo **1/2 kazne zatvora** i koristi godišnji odmor u krugu porodice, ukoliko podnese molbu za premještaj u drugi zavod u entitetu u kojem ima prebivalište, odnosno boravište, a o čemu odlučuje ministar pravde, uz pribavljeno mišljenje zavoda.
27. U Brčko Disktriktu mogućnost premještaja osuđenih lica daje se nakon izdržane **1/2 kazne zatvora**, o čemu odluku donosi predsjednik Pravosudne komisije, uz pribavljeno mišljenje ustanove.
28. Prema ZIKS-u Federacije BiH, premještaj iz jedne ustanove u drugu ima osuđeno lice nakon **1/3 izdržane kazne**, o čemu odlučuje Federalno ministarstvo pravde, uz pribavljeno mišljenje ustanove.
29. U Republici Srpskoj odluku o premještaju donosi ministar pravde na molbu osuđenog lica, a nakon izdržane **1/2 izrečene kazne zatvora**. U ZIKS-u RS-a propisana je i odredba da u slučaju kada to zahtijevaju razlozi bezbjednosti, ili zbog organizacije izvršenja kazne zatvora, rukovodilac ustanove može podnijeti prijedlog za premještaj osuđenog lica u drugu ustanovu, o čemu odlučuje ministar. Nadalje, rukovodilac

²¹ „Službeni glasnik BiH“, broj: 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06 i 88/07,35/09,59/09,103/09

ustanove, uz pismenu saglasnost osuđenog lica, iz razloga bezbjednosti, može tražiti premještaj osuđenog lica na izdržavanje kazne u drugi entitet u kojem to osuđeno lice ima prebivalište, odnosno boravište. Rješenje o ovom premještaju donosi ministar pravde nakon pribavljene saglasnosti ministra pravde entiteta u koji se osuđena lica premješta.

30. Nepostojanje odredbe u ZIKS-u FBiH, vezane za premještaj osuđenih lica iz ustanove za izvršenje kazne zatvora jednog entiteta u ustanovu za izvršenje kazne zatvora drugog entiteta, je stvorilo situaciju da ne postoji primjer da je i odredba utvrđena u ZIKS-u RS-a primijenjena u praksi.

PREPORUKA:

Federalnom ministarstvu pravde, Ministarstvu pravde RS-a i Pravosudnoj komisiji BD-a da uz koordinaciju Ministarstva pravde BiH, utvrđenu u članu 13 Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH²², usklade odredbu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija koje utvrđuju dužinu izdržane kazne kao uslov za premještaj osuđenih lica, kao i ugrađivanje i usklađivanje odredbi koje uređuju pitanje premještaja osuđenih lica iz jednog entiteta u drugi.

Rok za realizaciju preporuke: 90 dana.

4.3. Vanzavodske pogodnosti

31. Zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija u BiH na različite načine uređuje uslove vezane za korištenje vanzavodskih pogodnosti, zbog čega se osuđena lica obraćaju Ombudsmenima žalbama, iznoseći da su diskriminirana s obzirom na teritoriju. Karakteristično je da po ovom pitanju postoji usklađenost ZIKS-a FBiH i ZIKS-a RS-a, gdje je propisano da se korištenje pogodnosti izvan ustanove može odobriti osuđenim licima nakon isteka $\frac{1}{2}$ zatvorske kazne u slučajevima počinjenih teških krivičnih djela, odnosno $\frac{1}{3}$ zatvorske kazne u slučajevima kada je osuđenicima izrečena kazna zatvora od 5 do 10 godina, dok se drugim osuđenim licima može odobriti pogodnost nakon izdržane $\frac{1}{4}$ zatvorske kazne.
32. Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju kaznenih sankcija, pritvora i drugih mjera utvrđuje pravo na korištenje vanzavodskih pogodnosti za osobe koje su počinile teška krivična djela nakon izdržane $\frac{3}{5}$ kazne zatvora, dok je za osobe kojima je izrečena kazna zatvora od 8 do 10 godina, kao uslov za korištenje pogodnosti van ustanove utvrđena $\frac{1}{2}$ izdržane kazne. Nadalje, osuđena lica na kaznu zatvora od 5 do 8 godina, prema ovom Zakonu, stiču pravo na vanzavodske pogodnosti nakon izdržane $\frac{1}{3}$ kazne, dok ostali zatvorenici stiču pravo nakon izdržane $\frac{1}{4}$ kazne.

²² Član 13 Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH "Ministarstvo pravde nadležno je za: (...)opšte djelovanje kao centralni koordinirajući organ za obezbjeđivanje usklađenosti zakonodavstva i standarda pravosudnog sistema među entitetima, bilo obezbjeđenjem uslova za raspravu ili koordiniranjem inicijativa (...)"

33. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera u Brčko Distriktu propisuje da će se u pogledu korištenja vanzavodskih pogodnosti osuđenih lica sa teritorije Brčko Distrikta koristiti zakoni entiteta na čijoj teritoriji se nalazi ustanova u kojoj osuđeno lice izdržava kaznu zatvora.
34. Definiranje korištenja vanzavodskih pogodnosti pod različitim uslovima u državnom zakonodavstvu u odnosu na zakonodavstvo entiteta za posljedicu ima da lica osuđena za teška krivična djela, kao što su ratni zločin, terorizam, zločin protiv čovječnosti i dr. u postupku uživanja prava na vanzavodske pogodnosti nisu jednako tretirana sa aspekta uslova koji trebaju biti zadovoljeni. Ova činjenica dodatno usložnjava izvršenje krivičnih sankcija, posebno u slučaju kada u istoj ustanovi kaznu zatvora izdržavaju osuđena lica za isto krivično djelo po odlukama Suda BiH i sudova entiteta, kao što je slučaj sa osuđenim licima za ratni zločin. Ovako postavljena zakonodavna regulativa otežava upravama kazneno-popravnih zavoda izvršavanje njihovih dužnosti, a istovremeno predstavlja osnov za stalna obraćanja osuđenih lica različitim institucijama, čime se umanjuju kapaciteti tih institucija da se bave daljim razvojem svoga djelovanja u okviru nadležnosti, utvrđenih zakonom.
35. Poseban problem kod korištenja vanzavodskih pogodnosti predstavljaju provjere koje kazneno-popravni zavodi vrše u odnosu na osuđena lica. Naime, prije odlučivanja o korištenju pogodnosti izvan zavoda, osuđenik treba biti procijenjen kako bi se ustanovio stepen opasnosti za zajednicu u slučaju njegovog bijega, te same vjerovatnoće da će takva lica pokušati pobjeći, sama ili uz vanjsku pomoć. U okviru takve procjene ustanove se obraćaju za mišljenje policijskim uprava i centrima za socijalni rad u mjestu prebivališta osuđene osobe, s tim da je evidentirana pojava da neke ustanove ne dostavljaju zahtjeve za provjeru centrima za socijalni rad (KPZ Mostar).
36. Određeni broj osuđenih lica se žalio da zavodi ovakvo mišljenje dostavljaju policiji ne samo u mjestu prebivališta, već i policijskoj stanici u općini u kojoj su ranije imale prebivalište. Ovo je posebno izraženo u slučaju kada se radi o osuđenim licima za ratni zločin kada se provjera upućuje u općinu gdje je osuđenik počinio djelo i imao prebivalište prije rata, kao i u mjesto gdje trenutno ima prebivalište. Zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija nije se decidno izjasnilo po ovom pitanju, odnosno nije jasno definiralo šta se smatra nadležnim policijskim organom i nadležnom službom za socijalnu zaštitu.
37. U velikom broju slučajeva je primijećeno da policija, po zahtjevu zavoda, vrši određene provjere na terenu, uključujući i konsultacije sa žrtvom i/ili njenom porodicom, nakon kojih dostavlja odgovor da oštećena strana nije saglasna da se osuđeniku odobri korištenje vanzavodskih pogodnosti, čak i kad se radi o lakšim krivičnim djelima, uključujući i krivična djela iz oblasti saobraćaja. Ovakve procjene policije dovode u nezavidnu situaciju uprave zavoda iz razloga što se u toku

prevaspitnog procesa osuđeno lice nastojalo ohrabriti i motivirati za dobro vladanje, kao jedan od uslova za korištenje vanzavodskih pogodnosti.

38. Posebno veliki broj žalbi koje su primili Ombudsmeni vezanih za policijske provjere, odnosi se na Policiju Brčko Distrikta, koja još ni na jedan zahtjev za provjeru nije odgovorila pozitivno, a odgovori koje upućuje su tipski i ne sadrže objektivna obrazloženja za takvo stajalište. Na ovakvo ponašanje Policije Brčko Distrikta ukazala su osuđena lica s tog područja, ali i uprave ustanova, zbog čega su u nekim ustanovama direktori zauzeli stajalište da nakon dva negativna mišljenja policije, sami procjenjuju situaciju, te shodno tome zauzimaju stav.
39. Iako ZIKS BiH i ZIKS Federacije BiH sadrže odredbu koja propisuje da osuđena lica mogu žalbu na odluku za korištenje pogodnosti podnijeti Ombudsmenu BiH, nejasno je šta se ovom odredbom željelo postići, s obzirom na to da Ombudsmeni nisu učestvovali u kreiranju ove zakonske odredbe, te je nejasna forma žalbe koju odredba propisuje. Ovo je posebno značajno, imajući u vidu da se svako pritvoreno i zatvoreno lice može obratiti Ombudsmenu u svakom momentu, i po bilo kojem pitanju. Ovako definirana mogućnost podnošenja žalbe Ombudsmenu zahtijeva i od Ombudsmena da definiraju svoje postupanje u odnosu na samu žalbu.

PREPORUKA:

Ministarstvu pravde BiH da, sa Federalnim ministarstvom pravde i Ministarstvom pravde RS-a, te Pravosudnom komisijom BD-a, organizuje rasprave i koordinira inicijativu u cilju usklađivanja uslova za korištenje vanzavodskih pogodnosti.

Rok za provedbu preporuke: 60 dana.

4.4. Uslovni otpust

40. Ombudsmeni su zaprimili značajan broj žalbi osuđenih lica koja se žale kako na proceduru postupanja komisija za uslovni otpust, tako i na činjenicu da je ovo pitanje različito riješeno u zakonodavstvu o izvršenju krivičnih sankcija u BiH. Ombudsmenima je od strane osuđenih lica dokumentovano da je u nekoliko slučajeva, u kojim su razmatrane molbe za uslovni otpust, komisija za uslovni otpust donijela identične odluke, uz izmjenu broja odluke i imena osuđene osobe.²³ Na osnovu uvida u neke odluke o uslovnom otpustu, Ombudsmeni konstatuju da obrazloženje takvih odluka često ne sadrži nikakav detaljniji, konkretniji i precizniji osvrt na kriterije na koje se komisija za uslovni otpust mora ograničiti prilikom

²³ U jednoj ustanovi u Federaciji, Ombudsmeni su izvršili uvid u odluke za 4 osuđenika po molbama za uslovni otpust, i sve 4 odluke imaju isti tekst, čak ni zarez nije promijenjen

razmatranja molbe,²⁴ a što je posebno značajno u slučaju kada se molba za uslovni otpust odbija.

41. Iako je kroz izmjene zakonodavstava o izvršenju krivičnih sankcija došlo do unapređenja u postupku imenovanja komisija za uslovni otpust, čime je eliminirana praksa da se molba osuđenog lica razmatra kroz izvršeno djelo i dužinu izrečene kazne, Ombudsmeni primjećuju da je postupak imenovanja članova komisije i dalje netransparentan jer komisiju imenuje ministar pravde iz reda predstavnika sudova, ministarstava pravde, te tri nezavisna člana iz relevantne stručne oblasti²⁵. Zakon ne propisuje na osnovu kojeg kriterija ministar vrši imenovanje i da li tome prethodi javni poziv ili konkurs, posebno imajući u vidu da je komisija neovisna u svom radu.
42. Ombudsmeni konstatuju da je značajno urađeno na unapređenju odredbi zakonodavstva o uslovnom otpustu, ali koje, nažalost, još nisu doživjele svoju praktičnu implementaciju, a što se posebno odnosi na obavezu zavoda da izvještaje koje priprema za uslovni otpust dostavlja i samom zatvoreniku, čime mu se pruža prilika da komisiji podnese svoje pismene podneske vezane za izvještaje zavoda. Ovakva zakonska mogućnost je propisana samo u ZIKS-u BiH, dok još nije ugrađena u zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija u entitetima.
43. Nadalje, putem posjeta ustanovama i u razgovorima sa osuđenim licima uočeno je da u praksi još nije zaživjela ni primjena zakonske odredbe prema kojoj je upravnik zavoda obavezan komisiji za uslovni otpust, po službenoj dužnosti, uputiti prijedloge za sve zatvorenike koji se mogu uzeti u razmatranje za uslovni otpust, i to u roku od 30 dana prije datuma isteka 2/3 izrečene kazne, i koji ispunjavanju predviđene zakonske uslove iz oblasti uslovnog otpusta.
44. Trajanje postupka po molbi za uslovni otpust je često dugo. Čak su registrovani slučajevi da je osuđeno lice izdržalo kaznu zatvora u cijelosti prije nego što je donesena odluka po molbi za uslovni otpust. Zbog toga Ombudsmeni ukazuju na manjkavosti u zakonima o izvršenju krivičnih sankcija, vezano za nedostatak utvrđenih rokova u kojima se mora odlučiti po molbi osuđenog lica za uslovni otpust.
45. U toku posjete ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija uočeno je da postoje i određeni problemi vezani za primjenu odredbi zakonodavstva koje uređuju ovlaštenja upravnika u vezi sa uslovnim otpustom. Osuđena lica ukazuju na neprimjenjivanje odredbe koja propisuje da u slučaju kada osuđeno lice ispoljava

²⁴ Kriteriji za uslovni otpust su: ranija osuđivanost, ponašanje prilikom izdržavanja kazne, osobno učestvovanje u programu tretmana, stav prema počinjenom krivičnom djelu i žrtvi krivičnog djela, rizik činjenja krivičnog djela, ostatak neizdržanog dijela kazne, mišljenje zavoda o osnovanosti molbe i mjere u okviru postpenalne zaštite

²⁵ Sva tri zakona o izvršenju krivičnih sankcija propisuju da Komisiju za uslovni otpust obavezno čini predstavnik ministarstva (u FBiH su čak 2 člana iz Federalnog ministarstva od kojih je jedan ujedno i predsjednik Komisije); predstavnik Suda BiH, odnosno sudija Vrhovnog suda RS-a ili okružnog suda u RS-u, odnosno po jedan član iz reda sudija i tužilaca u FBiH, te po tri člana iz relevantne stručne oblasti. Komisija za uslovni otpust, koju imenuje gradonačelnik Brčko Distrikta BiH, se sastoji od po jednog predstavnika Apelacionog suda i Osnovnog suda, Tužilaštva kancelarije za pravnu pomoć i Pravosudne komisije. Na nivou BiH mandat članova Komisije je 5 godina i Komisija ima 5 članova, na nivou RS-a je 4 godine i Komisija ima 5 članova, a u FBiH mandat članova je 4 godine, a Komisija ima 6 članova

primjereno ponašanje, kada se zalaže na radu i aktivno učestvuje u procesu prevaspitanja, a izdržalo je najmanje 4/5 kazne zatvora, upravnik zatvora može ovo osuđeno lice uslovno pustiti na slobodu, do tri mjeseca prije izdržane kazne.

PREPORUKA:

Federalnom ministarstvu pravde i Ministarstvu pravde RS-a da, uz koordinaciju Ministarstva pravde BiH, poduzmu mjere na usklađivanju zakonodavstva o izvršenju krivičnih sankcija u dijelu kojim se reguliše pitanje uslovnog otpusta, i osiguraju praktičnu primjenu usaglašenog zakonodavstva.

Rok za provedbu preporuke: 90 dana.

V. SMJEŠTAJ

46. Evropska zatvorska pravila utvrđuju da se zatvorenici trebaju rasporediti, koliko god je to moguće, u ustanove koje su blizu mjesta njihovog prebivališta, ili mjesta socijalne rehabilitacije, uz uzimanje u obzir sprečavanja povrede i bjekstva, potrebe za obezbjeđenjem odgovarajućeg režima za sve zatvorenike.²⁶ Takođe, osuđena lica će biti konsultirana u vezi s prvom lokacijom u koju se upućuju na izdržavanje kazne, kao i sa transferom iz jednog zatvora u drugi, koliko god je to moguće.²⁷ Uslovi smještaja, posebno spavaonice, trebaju biti usklađeni sa ljudskim dostojanstvom, uz uvažavanje privatnosti i u skladu sa zdravstvenim i higijenskim kriterijima, uključujući klimatske uslove, površinu prostora, zapreminu vazduha, osvjtljenje, grijanje i ventilaciju. Minimalni uslovi u vezi sa navedenim standardima trebalo bi da su utvrđeni u domaćem zakonodavstvu.
47. Pažnja bi trebalo da bude posvećena i profilu osuđenih lica, a koji je značajan s aspekta upućivanja lica u određeni tip ustanove, kao i premještaj. Naime, Institucija ombudsmana je registrovala određeni broj žalbi osuđenih lica, ali i osoblja ustanova, koje se odnose na činjenicu da se u istu ustanovu upućuju lica koja su izvršila različita krivična djela, za koja su propisane različite sankcije. Nerijetko se u istoj osuđeničkoj sobi nalaze osobe osuđene za izvršenje krivičnog djela protiv sigurnosti saobraćaja sa licama koje su izvršile teška krivična djela, kao što je ratni zločin.
48. U praksi je prisutna i pojava da se osuđena lica, koja su izvršila teška krivična djela, i prije ispunjavanja zakonom propisanih uslova, premještaju iz ustanova zatvorenog tipa u ustanove poluotvorenog tipa, u kojima su mjere bezbjednosti različito definisane u odnosu na one u ustanovama zatvorenog tipa. Ova činjenica u značajnoj mjeri ne samo da dovodi u pitanje efikasnost izvršenja krivičnih sankcija i izvršenja

²⁶ Tačka 17.1 i 17.2 Evropskih zatvorskih pravila

²⁷ Idem, tačka 17.3.

istih pod jednakim uslovima za sve, već otežava i izvršenje radnih obaveza osoblja u tim ustanovama.

49. Uzimajući navedene standarde kao polaznu osnovu, te poredeći ih sa zatečenim stanjem u ustanovama sa izvršenjem krivičnih sankcija u 2009. godini, Ombudsmeni primjećuju određeni, limitirani, napredak: u nekim ustanovama prošireni su kapaciteti, izvršene određene rekonstrukcije i dodatni radovi. Došlo je i do strukturalno-organizacione promjene kazneno-popravnih zavoda, tako da su Odjeljenje u Orašju i Odjeljenje u Busovači uspostavljena kao samostalni kazneno-popravni zavodi, ali je nejasno zašto isti proces nije pratio i Odjeljenje Ustikolina. Uspostavljanje odjeljenja kao samostalnih kazneno-popravnih zavoda nije pratilo i kadrovsko jačanje ustanova, a istovremeno se od strane matičnih kazneno-popravnih zavoda izgubila podrška u određenim stručnim pitanjima, posebno u segmentu prevaspitne službe, medicinske zaštite i dr.
50. Ombudsmeni konstatuju da u praksi nije dovoljno zaživjelo Evropsko zatvorsko pravilo 17.1 i 17.3, i to posebno u ustanovama u Federaciji BiH, u odnosu na standard da se zatvorenici smještaju bliže njihovom mjestu prebivališta, odnosno mjestu socijalne rehabilitacije. Ni u jednoj ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija u BiH nije osiguran proces konsultacije sa zatvorenikom u vezi sa prvom lokacijom i transferom iz jedne lokacije u drugu²⁸.
51. U svim kazneno-popravnim zavodima je prisutno nastojanje uprava da unaprijede uslove smještaja zatvorenika u skladu sa Evropskim zatvorskim pravilima.²⁹ Nažalost, u nekim ustanovama i pored uloženi sredstava u protekle tri godine, Ombudsmeni ne mogu potvrditi da je došlo do unapređenja ovog segmenta zatvorskog sistema. Ovo se posebno odnosi na KPZ Doboju – uložena su značajna sredstva u proširenje kapaciteta nadzidiđivanjem jednog sprata i KPZ Tuzla – izgrađen novi objekat na Kozlovcu, ali zbog loše izvedenih građevinskih radova ovi objekti ne pružaju minimum standarda, posebno u segmentu higijene. Nejasno je kako se vršio nadzor nad kvalitetom izvedenih radova, s obzirom na to da su i u KPZ-u Doboju i u KPZ-u Tuzla neki mokri čvorovi van funkcije, da su pločice u zajedničkim prostorima popucale, da su vidljive fleke od vlage na plafonima i sl. Istovremeno, rekonstrukcijom objekta u KPZ-u Doboju sklonjeni su zaštitnici na prozorima koji su ograničavali pristup dnevne svjetlosti.
52. Ombudsmeni primjećuju da je i dalje određeni broj kazneno-popravnih zavoda smješten u zgradama koje su građene, i služile, za potpuno druge namjene, kao što je slučaj sa KPZ Bijeljina, te KPZ Sarajevo. Ombudsmeni uočavaju nastojanja ministarstava pravde da i dalje rade na povećanju kapaciteta i poboljšanju kvaliteta smještaja osuđenih lica, ali bez prisustva dugoročne strategije koja bi trebalo da bude zasnovana na određenim kriterijima, uključujući i kriterij gustoće populacije koja gravitira nadležnosti određenih ustanova. Ovo se najbolje može vidjeti na primjeru

²⁸ Žalba zatvorenika srpske nacionalnosti iz KPZ Zenica za premještajem bližem mjestu njihovog prebivališta

²⁹ Evropsko zatvorsko pravilo 18.1.

KPZ Busovača, čiji su kapaciteti u cijelosti popunjeni. Jedini je od ustanova proteklih godina zbog nedostataka slobodnih mjesta vraćao osuđena lica koja su upućivana na izdržavanje kazne, dok je istovremeno registriran višak kapaciteta (nisu popunjeni) u KPZ-u Bihać, KPZ-u Orašje, KPZ-u Doboј, KPZ-u Istočno Sarajevo itd. Generalno, Ombudsmeni bilježe da je povećan broj smještajnih kapaciteta u ustanovama čime je umanjen, pa čak i eliminiran, problem prebukiranosti u zatvorima, osim u slučaju KPZ Zenica, kao jedinog zatvora zatvorenog tipa u FBiH.

53. Pitanje kapaciteta ustanova i ekonomičnosti njihovog korištenja vezano je takođe za dodatno angažovanje osoblja, što je posebno karakteristično za ustanove koje su proširile svoje kapacitete u protekle tri godine, i što se prvenstveno odnosi na: KPZ Bihać, KPZ Orašje, KPZ Sarajevo i KPZ Tuzla.
54. Ombudsmeni i dalje primjećuju da je u cjelokupnom sistemu izvršavanja krivičnih sankcija najlošije unutar KPZ Sarajevo, i da resorno ministarstvo nije pratilo stvarne potrebe, s obzirom na gustoću naseljenosti stanovništva na području koje gravitira ovoj ustanovi. Nedopustivo je da područje kojem gravitira 500.000 – 700.000 ljudi nema adekvatnu ustanovu za izvršenje krivičnih sankcija kako je utvrđeno u Evropskim zatvorskim pravilima. Funkcionisanje KPZ-a Sarajevo je dodatno usložnjeno činjenicom da se izvršenje krivičnih sankcija vrši na tri lokacije, od kojih se jedna nalazi na području drugog kantona (Ustikolina), a druga na Igmanu, koja ne zadovoljava minimalne bezbjednosne, sanitarno-higijenske, zdravstvene, niti druge uslove.

PREPORUKA:

Ministarstvu pravde FBiH i Ministarstvu pravde RS-a da preduzmu mjere na poboljšanju kvaliteta smještaja i realizaciji pravila smještaja zatvorenika bliže njihovom prebivalištu, odnosno mjestu socijalne rehabilitacije.

Ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija da osiguraju kvalitetan smještaj zatvorenika i da osiguraju proces konsultacije sa zatvorenicima oko kvaliteta smještaja i njihovog premještanja.

5.1. Klasifikacija osuđenih lica

55. Ombudsmeni su u toku posjete ustanovama zaprimili više žalbi osuđenih lica, a koje se odnose na klasifikaciju i reklasifikaciju. U žalbama se često ističe nejasnost kriterija i nedosljednost u njihovoj primjeni, što stvara mogućnost za nejednak tretman osuđenih lica. Posebno je ukazano na ovaj problem u KPZ Tuzla i KPZ Orašje, koji pored standardne klasifikacije primjenjuju i grupu "P" u koju svrstavaju osobe po dolasku i vode provjeru, te je nejasno kako je moguće da se neko od osuđenih lica u ovoj kategoriji nalazi duže od dvije godine. Prema izjavama osuđenih lica, u KPZ Orašje postoji i grupa "B-bez prava", te Ombudsmeni u toku posjete nisu mogli

utvrditi kriterije koji se koriste za klasifikaciju osuđenih lica u ovu grupu. Generalno, osuđena lica se žale da se predugo drže u grupi "B", iako duži vremenski period ispunjavaju uslove za grupu "A".

PREPORUKA:

Ministarstvu pravde Federacije BiH da po pravu nadzora izvrši provjere klasifikacije osuđenih lica u grupe.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

VI. BEZBJEDNOST I DISCIPLINA

56. Bezbjednost u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija treba da bude posmatrana u dva segmenta, i to: u segmentu opšte bezbjednosti, što uključuje postojanje i sprovođenje mjera, sprečavanje bjekstva osuđenih lica, sprečavanje povrede, postojanje posebnih mjera za smanjenje rizika od bjekstva i opasnosti po druge; te segmentu individualne bezbjednosti koja zahtijeva da osuđena lica ne smiju biti izložena zlostavljanju od strane osoblja u ustanovama i drugih osuđenika. Obaveza ustanova za izvršenje krivičnih sankcija jeste da osiguraju punu bezbjednost svakog osuđenog lica i da svako narušavanje bezbjednosti bude odmah istraženo, procesuriano i sankcionisano.
57. Ombudsmeni primjećuju da nadležne vlasti prilikom izdavanja urbanističkih saglasnosti i građevinskih dozvola za izgradnju objekata u blizini prostora u kojim su već smješteni KPZ-ovi, ne vode računa o opštem interesu, a to je da se ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija mora osigurati puna bezbjednost. Tako je izdata dozvola za izgradnju tržnog centra „Tempo“ u Istočnom Sarajevu, uz sami objekat KPZ Istočno Sarajevo. Ovim činom su usložnjeni bezbjednosni aspekti, a što nameće dodatni angažman osoblja u KPZ-u.
58. Ombudsmeni su prilikom posjete ustanovama konstatovali da postoji napredak u segmentu opšte bezbjednosti, te da ni u jednoj ustanovi nije registrovan nijedan slučaj bjekstva, a smanjen je broj zloupotreba vanzavodskih pogodnosti. I u segmentu lične bezbjednosti osuđenih lica Ombudsmeni bilježe napredak u odnosu na 2009. godinu - osuđena lica rijetko se žale da su izložena zlostavljanju od strane osoblja zatvora. Uglavnom su iznesene žalbe na arogantno ponašanje, nepoštivanje, psihološki pritisak i ponižavajuće postupanje usmjereno prema zatvorenicima. Ovakve žalbe su registrirane u KPZ-u Orašje, gdje je posebno ukazano na ponašanje vaspitačice i jednog dijela stražarskog osoblja, dok su se žalbe na KPZ Tuzla odnosile isključivo na prevaspitnu službu, a istovremeno je istaknut veoma korektan i profesionalan odnos stražarske službe.

59. Nažalost, Ombudsmeni, a na osnovu razgovora sa osuđenim licima, bilježe da su osuđenici u KPZ-u Banja Luka bili izloženi upotrebi fizičke sile od strane osoblja, a što nije evidentirano u zvaničnim evidencijama koje vodi KPZ po ovom pitanju.³⁰ Prema navodima osuđenika, fizička sila manifestovala se nanošenjem udaraca rukama, nogama, vezivanjem i odvođenjem u sobu za izolaciju od samopovređivanja, gdje je zlostavljanje nastavljano. Uglavnom su se za ovaj vid zlostavljanja koristili prostori koji nisu pokriveni videonadzorom.
60. Žalbe osuđenih lica najčešće se odnose na ugrožavanje njihove bezbjednosti od strane drugih osuđenih lica, a što se manifestuje ucjenama, obavezom obavljanja određenih poslova za druge osuđenike, verbalnim uvredama, prijetnjama i slično. U ustanovama su registrovani slučajevi fizičkog zlostavljanja osuđenih lica od strane drugih osuđenih lica, te su Ombudsmeni posebnu pažnju posvetili provjeri poduzimanja mjera od strane uprava ustanova u slučaju da je došlo do kršenja pravila discipline.
61. Tako su Ombudsmeni, a vezano za žalbu na fizička i verbalna zlostavljanja na nacionalnoj osnovi od strane osoblja i drugih zatvorenika osuđenih lica srpske nacionalnosti u KPZ Zenica, izdali preporuku, broj: P-198/11 od 22.11.2011. godine. Ovoj ustanovi se preporučuje da preduzme sve mjere na sprečavanju zlostavljanja. Postupajući po preporuci Ombudsmena, Uprava je dostavila izjašnjenje, broj: 01-12-3233/12 od 27.04.2012. godine, u kojem su detaljno izneseni svi incidenti prema osuđenim licima srpske nacionalnosti, sa obrazloženjem preduzetih mjera. U cilju provjera navoda iz izjašnjenja izvršena je ponovna posjeta KPZ Zenica i to dana 21.05.2012. godine, kada je posebna pažnja posvećena evidencijama vezanim za žalbe osuđenih lica u cjelini, sa osvrtom na evidentiranje žalbi osuđenih lica srpske nacionalnosti. I tada je utvrđeno da nije prestalo verbalno vrijeđanje na nacionalnoj osnovi, a da su zabilježeni i slučajevi pogoršanja. Na osnovu spoznaja Ombudsmeni su sačinili Informaciju broj: Oi-114/12 od 03.07.2012. godine i Preporuku broj P-116/12, te iste dostavili nadležnim organima na dalje postupanje.
62. U toku posjete ustanovama, Ombudsmeni su zaprimili žalbe osuđenih lica zbog straha za bezbjednost, zbog činjenice da se nalaze na izdržavanju kazne zajedno sa drugim osuđenim licima sa kojima su učestvovali u izvršenju krivičnog djela, ili imaju neke druge „neraščišćene“ odnose (KPZ Mostar), ili zbog činjenice da su osuđene osobe druge nacionalnosti u odnosu na većinu osuđenika u toj ustanovi (KPZ Zenica, KPZ Foča, KPZ Dobož, KPZ Banja Luka). U ovakvim situacijama, ustanove nastoje da reaguju u skladu sa ovlaštenjima koja imaju, i to najčešće na način da vrše izdvajanje ugroženog osuđenika u cilju zaštite njegove bezbjednosti, i smještaju ovo lice u jedinice sa visokom bezbjednosnom zaštitom (KPZ Foča). Na ovaj način, osuđena lica dolaze u situaciju da su ograničena u uživanju svojih prava, jer ne postoji jasan pravni osnov za stavljanje ove kategorije osuđenika u visokobezbjednosnu jedinicu. Posebno treba ukazati na to da nisu uspostavljeni jasni mehanizmi za ocjenu uslova stavljanja

³⁰ Predmet: Ž-SA-07-779/12

u ovaj režim, kao i na sam način sprovođenja ove mjere, sa posebnim osvrtom na aktivnosti tretmana periodičnog revidiranja opravdanosti ove mjere, te pitanje saglasnosti osuđenog lica, s obzirom na to da se najčešće ovo lice nalazi u situaciji da nema ponuđenu alternativu, i zbog vlastite bezbjednosti prinuđeno je prihvatiti ovakav vid zaštite.

63. Posebno pitanje u konkretnim slučajevima predstavlja princip proporcionalnosti, tj. uspostavljanja ravnoteže između onog što iziskuje konkretni slučaj i primjena konkretne režimske mjere, a s obzirom na činjenicu da primjenjena mjera može imati vrlo štetne posljedice za osuđenu osobu, te u konačnici može predstavljati neljudski, ili ponižavajući način postupanja.
64. Druga mogućnost koju ustanove koriste u cilju osiguranja lične bezbjedosti osuđene osobe, jeste premještaj iz jedne ustanove u drugu unutar entiteta. Nažalost, ova mogućnost je ograničena u situacijama kada se radi o osuđenim licima smještenim u ustanove zatvorenog tipa, a to je posebno karakteristično za Federaciju BiH, jer ima jednu ustanovu zatvorenog tipa – KPZ Zenica. Ova činjenica za posljedicu ima da u praksi ministar pravde, a na prijedlog direktora ustanove, donosi odluke o premještaju osuđenih lica iz ustanova zatvorenog tipa u ustanove polutovorenog tipa, pozivajući se na osiguranje lične bezbjednosti osuđenog lica, bez konkretizovanja u samoj odluci ugroženosti bezbjednosti osuđenog lica. Simptomatično je da je ovakav premještaj uvijek na relaciji iz KPZ Zenica, kao ustanove zatvorenog tipa, prema KPZ Mostar, kao ustanove poluotvorenog tipa. Istovremeno, osoblje u KPZ Mostar, ali i osuđena lica, izražavaju svoje nezadovoljstvo ovakvim postupanjima zato što su premještena lica najčešće osuđena za najteže oblike krivičnih djela, kao što su ratni zločini, organizovani kriminal i slično, i prema kojima se trebaju sprovoditi mjere karakteristične za ustanove zatvorenog tipa, dok je ustanova u koju se premješta osuđeno lice poluotvorenog tipa, sa sasvim drugim režimom funkcioniranja. Na ovaj način se dolazi u situaciju da bivaju ograničena prava osuđenih lica koja su smještena u ovaj tip ustanove, a u skladu sa ZIKS-om.
65. Ombudsmeni posebno žele da ukažu na problem upućivanja na izdržavnje kazne lica osuđenih za ratne zločine, gdje je, kako je već objašnjeno u tačkama 15-45, zakonodavstvo uzročnik problema na terenu, a koji se manifestiraju na način da se osuđena lica često upućuju na izdržavanje kazne u ustanove koje su udaljene od njihovog mjesta prebivališta, odnosno boravišta. Situacija je dodatno usložnjena ukoliko je osuđeno lice upućeno na izdržavanje kazne u KPZ u drugi entitet, i gdje se dešava da izdržava kaznu zajedno sa osuđenim licima koja su u toku ratu izgubila nekog srodnika. Ovakva situacija stvara mogućnost za netoleranciju i netrpeljivost između samih osuđenih lica, što se u konačnici manifestuje verbalnim, a nekad i fizičkim nasiljem.
66. Uprave zatvora su, nažalost, u rješavanju navedenih problema uglavnom prepuštene same sebi, i instrumenti koje imaju na raspolaganju su takođe usmjereni na trenutnu intervenciju u cilju zaustavljanja kršenja prava osuđenih lica od strane drugih

osuđenih lica, i nisu predviđene za dugotrajnije djelovanje. Istovremeno, konflikti između osuđenika različitih nacionalnosti traže dugotrajnije mehanizme koji će onemogućiti ponavljanje radnji kojim je jedan osuđenik ugrožen od strane drugog. Izmještanje osuđenika u jedinice sa visokim mjerama bezbjednosti, a u cilju osiguranja njegove zaštite, daje samo privremene efekte i svaka dugotrajnost ove mjere dovodi do kršenja prava osuđenog lica koje je izmješteno. Istovremeno, kažnjavanje inicijatora nasilja odvajanjem u samicu samo ponekad daje efekte, u smislu preveniranja ponavljanja istih radnji.

67. Pitanje premještaja je u direktnoj vezi sa pitanjem upućivanja osuđenih lica na izdržavanje kazne, gdje, nažalost, nije osigurano poštivanje principa da se prilikom upućivanja, ali i premještaja nastoji osigurati da se osuđeno lice uputi u ustanovu koja je bliža njegovom prebivalištu, ili boravištu. Na ovaj način se krše Evropska zatvorska pravila, koja se odnose na raspored i smještaj osuđenih lica, i za posljedicu imaju otežan kontakt s porodicom, što se odražava i na socijalnu rehabilitaciju.
68. Posebno je izražena intencija osuđenih lica da kaznu zatvora izdržavaju u ustanovi na teritoriji entiteta u kojem imaju prebivalište, kako iz bezbjednosnih razloga, tako i iz razloga da su bliže porodici. Nastalu situaciju je potrebno riješiti kroz osiguranje poštivanja preporuka izdatih uz tačke 14-45 ovog Izvještaja.

VII. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I HIGIJENA

69. Pitanju zdravstvene zaštite Evropska zatvorska pravila posvećuju značajnu pažnju na način da uređuju sljedeća pitanja: organizovanje zdravstvene zaštite u ustanovi, medicinsko i osoblje zdravstvene zaštite, dužnosti ljekara opšte prakse, pružanje zdravstvene zaštite, mentalno zdravlje, te druga pitanja.³¹ Evropska zatvorska pravila polaze od toga da organizovanje zdravstvene zaštite u zatvoru treba da bude u direktnoj saradnji sa opštom zdravstvenom upravom u zajednici, ili državi; da je zdravstvena politika integrirana ili kompatibilna sa državnom zdravstvenom politikom; te da će zdravstvena zaštita zatvorenicima biti omogućena bez diskriminacije po osnovu njihovog pravnog statusa³².

Evropska zatvorska pravila nalažu da u zatvoru postoji najmanje jedan kvalifikovani ljekar opšte prakse i da njegov angažman mora biti određen na način da je odmah na raspolaganju u hitnim slučajevima. Pravila utvrđuju da je, kada ne postoji ljekar opšte prakse, zaposlen na neodređeno i puno radno vrijeme, ljekar zaposlen honorarno, odnosno po ugovoru o djelu obavezan redovno dolaziti u ustanovu. Pored ljekara opšte prakse u zatvoru treba biti uposljeno osoblje koje je adekvatno obučeno za pružanje zdravstvene zaštite, a zatvoreniku trebaju biti na raspolaganju usluge stomatologa i oftamologa.

³¹ Evropska zatvorska pravila, dio III – Zdravstvo.

³² Idem, tačka 40.1. do 40.5.

Veoma je značajno istaći da je, prema Evropskim zatvorskim pravilima, ljekar opšte prakse, ili drugi nadležni organ dužan redovno vršiti inspekciju, odnosno prikupljati informacije drugim putem i direktoru davati savjete vezane za higijenu i čistoću ustanove i zatvorenika, sanitarne uređaje, grijanje, osvjjetljenje i prozračenost zavoda, te adekvatnost i čistoću odjeće koju zatvorenici nose, kao i posteljine³³.

70. Koristeći standarde utvrđene u Evropskim zatvorskim pravilima, stiče se dojam da u Bosni i Hercegovini u zatvorima nije postignuta potpuna kompatibilnost i integritet zdravstvene politike sa državnom zdravstvenom politikom, te nadležnost za zatvore unutar ministarstava pravde, a za zdravstvo unutar ministarstava zdravlja.
71. Zdravstvena politika u zatvorima u BiH ne postoji, te se pitanja vezana za zdravstvenu zaštitu zatvorenika tretiraju samo kao jedno od pitanja unutar zatvorskog sistema, koje je praktično prepušteno upravama kazneno-popravnih zavoda, što rezultira različitim nivoima zdravstvene zaštite koja je osigurana zatvorenicima. Nadalje, u veoma malom broju kazneno-popravnih zavoda je osiguran standard zapošljavanja kvalifikovanog ljekara opšte prakse (KPZ Banja Luka, KPZ Zenica, KPZ Bijeljina, KPZ Tuzla), već je uglavnom korištena mogućnost, definisana Evropskim zatvorskim pravilima, da se ljekar opšte prakse angažuje honorarno, uz uslov dolaska u ustanovu³⁴. Upravo na ovakav način organiziranja zdravstvene zaštite zatvorenici su imali najviše žalbi, ukazujući da obim angažmana doktora nije dovoljan s obzirom na broj zatvorenika, a da se dešava i da doktori uopšte ne izvršavaju svoje obaveze (KPZ Orašje).
72. Ombudsmeni primjećuju da je problem angažovanja doktora u stalni radni odnos u kazneno-popravnim zavodima vezan i za činjenicu da doktori ne iskazuju interesovanje za takav vid angažmana (KPZ Trebinje, KPZ Kula i KPZ Foča), ili, pak, da za njihovo upošljavanje nema dovoljno finansijskih sredstava.
73. Ombudsmeni su prilikom posjeta bezuspješno pokušali provjeriti navode vezane za izvršavanje ugovorenih obaveza od strane doktora, jer ne postoji evidencija, uključujući i dolaske u ustanovu po ugovorom utvrđenom terminu, a što bi trebalo da bude osnov za plaćanje naknade. Ovakav vid angažovanja onemogućava prisustvo ljekara u svakom hitnom slučaju, zbog čega se onda, uglavnom, koriste službe hitne pomoći u općinama u kojima je smještena ustanova.
74. U zavodima je prisutan i problem nedostatka drugog medicinskog osoblja, pa tako KPZ Orašje ima dva medicinska tehničara, zbog čega zatvorenici u toku noći ostaju bez ijednog zdravstvenog radnika, a u Odjeljenju Igman medicinskog radnika nema uopšte, već ordiniranu terapiju dijele zaposlenici službe obezbjeđenja. Ombudsmeni, takođe, konstatuju da ljekar ovo Odjeljenje ne posjećuje na način kako to utvrđuju

³³ Idem, tačka 41.3.

³⁴ Po osnovu ugovora o djelu ljekar je angažovan u KPZ-u Doboj, KPZ-u Foča, KPZ-u Istočno Sarajevo, KPZ-u Trebinje, KPZ-u Bihać, KPZ-u Mostar, KPZ-u Sarajevo, KPZ-u Busovača, KPZ-u Orašju

Evropska zatvorska pravila, već medicinski tehničar dolazi samo jedan dan u sedmici. Prisutna je praksa da terapiju dijeli stražarsko osoblje, a ne stručno medicinsko osoblje (KPZ Mostar, KPZ Orašje).

75. U nekim kazнено-popravnim zavodima stomatolog je angažovan po ugovoru o djelu, kao i doktori za određene specijalnosti.
76. U svim kazнено-popravnim zavodima, osim KPZ Busovača, uspostavljena je ambulanta i Ombudsmeni primjećuju značajan napredak u njihovom materijalno-tehničkom opremanju, posebno u dijelu nabavke laboratorijske opreme za manje zahtjevne laboratorijske pretrage, čime se prevenira izvođenje zatvorenika iz kruga zatvora (KPZ Banja Luka, KPZ Zenica, KPZ Foča).
77. Uprave ustanova ističu problem nivoa zdravstvene zaštite, koji treba biti osiguran zatvorenicima, s obzirom na to da su česti zahtjevi osuđenih lica za specijalističke preglede i druge medicinske intervencije (magnetna rezonanca, CT i dr.), a koji zahtijevaju izdvajanje značajnih finansijskih sredstava, kojima ustanove ne raspolažu. Istovremeno, ovo poteže pitanje ostvarivanja zdravstvene zaštite zatvorenika pod jednakim uslovima u odnosu na druge građane. Postojanje dilema oko nivoa zdravstvene zaštite koja treba biti osigurana zatvorenicima u odnosu na druge građane, nameće potrebu da se ovo pitanje uredi posebnim aktom.
78. Slijedom Evropskih zatvorskih pravila, uočen je nedostatak angažmana ljekara u dijelu koji se odnosi na pružanje savjeta upravi o pitanjima prehrane i okruženja u kojem zatvorenici borave, savjeta o higijenskim i sanitarnim uslovima, te o pružanju zdravstvene obuke kada je potrebna. Naime, Ombudsmeni su prilikom posjeta ustanovama konstatovali da ljekari ne obraćaju dovoljnu pažnju na pitanja higijene, posebno lične higijene zatvorenika, održavanja sanitarnih uređaja, čistoće i adekvatnu odjeću zatvorenika. Tako je u KPZ-u Orašje, u okviru mjera štednje, odlučeno da se rublje zatvorenika ne pere mašinski, već svaki zatvorenik to radi ručno, i individualno. U KPZ-u Doboj uočeni su higijenski propusti, uključujući i posteljину u sobi za intimne posjete, dok je pitanje održavanja higijene u KPZ-u Bijeljina više vezano za dotrajalost objekta, posebno sanitarnih uređaja koji su u veoma lošem stanju i u nedovoljnom broju u odnosu na broj zatvorenika, te predstavljaju izvor moguće zaraze. Ombudsmeni su posebno iznenađeni stanjem higijene u KPZ-u Tuzla, u objektu na Kozlovcu, što smatraju nedopustivim, imajući u vidu da se radi o novom objektu. U momentu posjete Ombudsmeni su zatekli prljavu i zapuštenu kuhinju i mokre čvorove, nenosiv smrad širio se cijelim objektom, a nije pronađena ni evidencija koja bi potvrdila da je ljekar reagovao na ovakvo stanje. Osuđenici su iznijeli i problem da doktor rijetko dolazi na Kozlovac, iako su u vrijeme naše posjete u tom objektu bila smještena 163 osuđena lica.
79. U KPZ-u Tuzla primijetan je i izostanak pažnje koja se odnosi na žene lišene slobode, čije se potrebe značajno razlikuju od potreba muške zatvorske populacije, te ih je potrebno rješavati, uz poduzimanje dodatnih mjera.

80. U sklopu razmatranja pitanja zdravstvene zaštite zatvorenika, Ombudsmeni konstatuju da među zatvorskom populacijom postoji nizak nivo znanja o zaraznim bolestima, što je često razlog nerazumijevanja i sukoba unutar zatvorske populacije, posebno u slučajevima HIV pozitivnih zatvorenika i zatvorenika koji boluju od hepatitisa.

Istovremeno je u zavodima primijećeno djelovanje nevladinih organizacija koja se bave pitanjima ovisnosti, HIV-a/AIDS-a i spolno prenosivih bolesti: Asocijacija za seksualno i reproduktivno zdravlje "XY", Asocijacija "Margina" i Udruženje „Viktorija“, koje su kao značajan faktor u procesu edukacije prepoznate i od uprava zatvora, i od osuđenika.

U odnosu na 2009. godinu Ombudsmeni su uočili da su doktori angažovani u zatvorima promijenili postupanje sa zatvorenicima, ovisnicima o narkotičnim sredstvima, tako da se, uglavnom, u svim ustanovama prestalo sa korištenjem metadonske terapije, sa obrazloženjem da ona produžava ovisnost.

81. Ombudsmeni na kraju konstatuju da u nekim zatvorima nije ispoštovano Evropsko zatvorsko pravilo broj 19.3., prema kojem se zatvorenicima treba osigurati slobodan pristup sanitarnim, čistim prostorijama, uz poštivanje njihove privatnosti i osiguranje sredstava za održavanje higijene, uključujući i toaletne potrepštine, opšti pribor i sredstva za čišćenje. Zatvorenici se žale na ograničenost sredstava za održavanje lične i opšte higijene, a u što smo se i uvjerali prilikom posjeta ustanovama.

PREPORUKA:

Upravama kazneno-popravnih zavoda da uspostave evidenciju dolaska ljekara, koji su angažovani po osnovu ugovora o djelu, u ustanovu sa ciljem praćenja izvršenja obaveza iz ugovora.

Federalnom ministarstvu pravde, Ministarstvu pravde RS-a, Pravosudnoj komisiji BD-a da, uz koordinaciju Ministarstva pravde BiH, definiraju minimum standarda za zdravstvenu zaštitu zatvorenika, posebno u pogledu ostvarivanja prava na specijalističke preglede i medicinske intervencije koje zahtijevaju značajna finansijska sredstva.

Upravama kazneno-popravnih zavoda, a posebno u kojim su uočeni problemi vezani za higijenu da, u saradnji sa zdravstvenom službom, poduzmu mjere u cilju podizanja nivoa higijene, uz jačanje mehanizama kontrole sprovođenja mjera lične higijene samih osuđenih lica.

VIII. ISHRANA

82. Evropska zatvorska pravila nalažu da se osuđenima osigura *ishrana prema njihovoj starosnoj dobi, zdravstvenom stanju, fizičkoj kondiciji, vjerskim i kulturnim potrebama, te prirodi rada u ustanovi*, a standardi prehrane trebaju biti utvrđeni domaćim zakonom. Ustanove trebaju osigurati da se hrana sprema i servira u higijenskim uslovima i da je osuđenima dostupna čista voda za piće.³⁵ Prilikom posjete ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, Ombudsmeni su posebnu pažnju posvetili pitanju kvaliteta hrane i higijenskim uslovima u kojim se ista sprema i servira.
83. Evropski zatvorski standard vezan za ishranu je posebno kvalitetno ispoštovan u KPZ-u Kula, dok nisu primjećena značajnija odstupanja ni u ostalim kazneno-popravnim zavodima, posebno u pogledu pripreme hrane za različite kategorije osuđenih lica. Samo su se osuđenici u Odjeljenju Igman žalili na kvalitet i količinu hrane, dok su se osuđenici islamske vjeroispovjesti, smješteni u KPZ-u Doboj, žalili da im se u hranu stavlja svinjetina. Provjerom navoda žalbe utvrđeno je da do ovakvih situacija dolazilo zbog postupanja osuđenih lica koja su angažovana kao pomoćno osoblje u kuhinji, te je Uprava zatvora poduzela mjere u cilju otklanjanja ovih radnji na način da se vrši selektiranje i razdvajanje mesa.
84. Uglavnom, u svim ustanovama je u kuhinji angažovano veoma profesionalno osoblje, a neke, kao što su KPZ Bijeljina, KPZ Busovača, KPZ Zenica, imaju mogućnost korištenja vlastitih proizvoda, dobivenih proizvodnjom organizovanom u okviru radnog angažmana osuđenika.
85. Ombudsmeni su u okviru ishrane razmatrali i pitanje prava na pristup pitkoj vodi, koje su postavila osuđena lica iz KPZ Orašje. Međutim KPZ Orašje vodom se snabdijeva iz gradskog vodovoda, što znači da osuđena lica imaju jednak nivo prava na pristup pitkoj vodi, kao i bilo koji građanin u Orašju. Uprava je poduzela dodatne provjere, te je izvršena analiza vode i potvrđena njena ispravnost za piće.

IX. RADNE I DRUGE AKTIVNOSTI

86. Zadovoljavajući program aktivnosti (rad, obrazovanje, sport i slično) nesporno je od ključne dobrobiti za svakog zatvorenika, ali organizovanje tih aktivnosti nije jednostavno. Istovremeno, jasno je da se zatvorenici ne mogu jednostavno ostavljati u jednom dužem vremenskom periodu da “čame”, zatvoreni u svojim ćelijama, bez obzira na to koliko bili dobri uslovi u tim ćelijama.
87. Prilikom posjete ustanovama uočeno je da je u određenim ustanovama, posebno gdje to dozvoljavaju uslovi, postignut napredak u radnom angažmanu osuđenih lica kroz

³⁵ Evropska zatvorska pravila od 22.1. do 22.6.

rad na poljoprivrednim dobrima (KPZ Bijeljina, KPZ Busovača, KPZ Dobož, KPZ Bihać, KPZ Tuzla, a u manjem dijelu i u KPZ-u Orašje, KPZ-u Zenica, KPZ-u Sarajevo - Odjeljenje Ustikolina i Odjeljenje Igman). U KPZ-u Foča radni angažman je organizovan kroz proizvodnju namještaja, a u KPZ-u Zenica, u okviru rada u livnici i rada u radionicama, kao što je slučaj u KPZ-u Banja Luka. U svim ustanovama, uglavnom, su osuđena lica radno angažovana na obavljanju uslužnih poslova u kuhinji, vešeraju, biblioteci, na održavanju higijene i sl. Naknade za obavljanje poslova su različite od ustanove do ustanove, kao i sam režim vršenja poslova, tako da je u nekim ustanovama radni angažman organizovan na dane, a u nekim na mjesec. Generalno, postoje manje mogućnosti za radnu okupacionu terapiju, nego što su potrebe. Posebno je zabrinjavajući nedostatak radnog angažmana osuđenih lica u KPZ-u Sarajevo i KPZ-u Mostar, jer lokacija ustanova unutar centra grada ograničava mogućnosti kvalitetnijeg radnog angažovanja osuđenih lica. Radno angažovanje na poljoprivrednim dobrima na neki način predstavlja sezonski posao, pa je otvoreno pitanje radnog angažmana osuđenih lica u toku zimskog perioda.

88. U većini ustanova sportske aktivnosti su, uglavnom, osigurane posjedovanjem sprava za gimnastiku, dok samo neke od ustanova imaju i prostor predviđen za vježbanje na otvorenom. Ograničenost prostora za boravak na otvorenom posebno je izražena u ustanovama koje su smještene u centru grada (KPZ Dobož, KPZ Sarajevo, KPZ Tuzla, KPZ Mostar, KPZ Trebinje). Ombudsmeni primjećuju da, iako je Odjeljenje Igman smješteno u prirodi, osuđenici imaju primjedbe na način kako su organizovane aktivnosti. Nekoliko njih radi na poljoprivredi i na pomoćnim poslovima, dok vrijeme u toku dana u ljetnjem periodu uglavnom provode ispred objekta, sjedeći, bez ikakve aktivnosti. Objekat ima sportske terene za fudbal i košarku. Zatvorenci su iznijeli problem kućnog reda, prema kojem do 15 sati ne mogu biti u sobama, a dnevni boravak je skućen, što predstavlja poseban problem kad je loše vrijeme.

PREPORUKA:

Ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija da, uz koordinaciju sa resornim ministarstvima pravde, preispitaju postojeće oblike radnog angažovanja i organizovanja drugih oblika aktivnosti, te na osnovu toga sačine dugoročni plan mjera, usklađen sa realnim ekonomskim mogućnostima, s obzirom na to da ovo pravo osuđenih lica predstavlja progresivno pravo za čiju realizaciju, ipak, trebaju značajnija sredstva, kao i duži vremenski period.

Rok za provedbu preporuke: 90 dana.

X. OBRAZOVANJE

89. Prema Evropskim zatvorskim pravilima, svaka ustanova će nastojati zatvorenicima omogućiti pristup sveobuhvatnim obrazovnim programima, koji su u skladu sa njihovim potrebama, pri čemu će se u obzir uzeti njihova aspiracija³⁶. Prioritet će se dati zatvorenicima, koji imaju potrebu opismenjavanja i ovladavanja osnovnim računskim radnjama, kao i onim koji nemaju ni osnovno, ni stručno obrazovanje, te će se posebna pažnja posvetiti obrazovanju mlađih osuđenika, kao i onih koji imaju posebne potrebe³⁷. U segmentu obrazovanja je svakako važno i upostavljanje biblioteke za zatvorenike, koja mora biti popunjena raznovrsnim zabavnim i obrazovnim izvorima, knjigama i medijima.
90. Ombudsmeni su prilikom posjete ustanovama konstatovali da su u svim razvijene mogućnosti obrazovanja zatvorenika. Oblici obrazovanja u značajnoj mjeri ovise od broja potencijalnih korisnika, a najčešće su integrisani u sistem obrazovanja i stručne obuke u zajednici, zbog čega većina ustanova zaključuje ugovore sa osnovnim i srednjim školama. Zavisno od mogućnosti u ustanovama su uspostavljene i informatičke sekcije, na kojima se vrši računarsko opismenjivanje osuđenih lica. U svim ustanovama su uspostavljene biblioteke, međutim, osuđena lica u KPZ-u Orašje su se žalila na nedovoljan broj knjiga (biblioteka ima oko 300 knjiga), te nespремnost uprave da kroz radni angažman iskoristi obrazovni potencijal nekih od osuđenika, među kojima ima i univerzitetskih profesora, kako bi se unaprijedilo funkcioniranje biblioteke, što uključuje i promoviranje čitanja među osuđeničkom populacijom.

XI. KONTAKT S VANJSKIM SVIJETOM

91. Evropska zatvorska pravila određuju da će osuđenim licima biti dozvoljeno da što češće komuniciraju putem pisama, telefona ili drugog vida komunikacije sa svojim porodicama, a biće im omogućeno i da ih posjećuju i druge osobe i predstavnici vanjskih organizacija. Nadalje, Pravila predviđaju mogućnost da komunikacija i posjete mogu podlijegati restrikcijama i praćenju koji su potrebni u svrhu krivične istrage, održavanja reda i sigurnosti, sprečavanja povreda, sprečavanja činjena krivičnih djela i zaštite žrtava krivičnih djela, s tim da će takva ograničenja i posebna ograničenja, koja naredi pravosudni organ, ipak, omogućiti minimalni nivo kontakta.³⁸ Naravno, ovo pravilo propisuje i mogućnost da domaći zakoni utvrde izuzetak, prema kojem domaćim i međunarodnim organima i službenim licama kontakt sa osuđenim licima neće biti ograničen.

³⁶ Evropsko zatvorsko pravilo 28.1.

³⁷ Idem, 28.2 i 28. 3.

³⁸ Evropska zatvorska pravila 24.1 i 24.2.

92. Obaveza je, takođe, kad god to okolnosti dozvoljavaju, da se osuđeniku dozvoli izlazak iz zatvora, uz provođenje ili bez njega, a radi posjete bolesnom članu porodice, prisustva ukopu člana porodice, ili iz humanitarnih razloga.
93. Ombudsmeni su prilikom posjete kazneno-popravnim ustanovama utvrdili da je ostvarivanje prava osuđenih lica na posjete članova porodice i advokata u većini ustanova na zadovoljavajućem nivou. Međutim, prisutna je i praksa da je obavljanje posjete u kazneno-popravnim ustanovama različito, te je u nekim za vrijeme posjete obavezno prisustvo straže, što otvara pitanje kriterija za restrikciju komunikacija i posjete, dok u drugim zavodima to nije slučaj. Ombudsmeni su uočili i da postoji razlika od ustanove do ustanove u odnosu na korištenje slobodnih posjeta, i da je u nekim ustanovama utvrđena mogućnost dvije ovakve posjete u toku mjeseca, a u drugim samo jedna.
94. Ombudsmeni koriste priliku da ukažu i na pozitivan primjer odnosa uprave KPZ-a prema posjetama, i to na primjeru KPZ Foča, u kojem je opremljena posebna prostorija, prilagođena za posjete djece osuđenim licima.
95. Ombudsmeni su iznenađeni novouspostavljenom praksom u KPZ-u Tuzla, u Objektu na Kozlovcu, gdje su posjete organizovane u prostorijama sa staklenom pregradom koja razdvaja osuđena lica od posjetilaca, te se u jednom nizu nalaze sva predviđena mjesta za posjete, a da međusobno nisu odvojena pregradama. Razgovori između osuđenih lica i posjete se obavljaju putem telefonskih slušalica, čime se međusobno miješaju razgovori osuđenih lica, sa jedne strane, i razgovori posjetilaca, sa druge strane. Ove posjete su poznate kao posjete na Kapiji 1, čak su utvrđeni *Kriteriji za odobravanje posjeta na Kapiji 1 Odjeljenja Kozlovac od 06.05.2012. godine*. Kao osnovni cilj za donošenje ovih kriterija je naveden uspješniji proces resocijalizacije i kvalitetniji kontakt sa primarnom porodicom, te se uvodi kao dodatna unutarzavodska pogodnost. Kriteriji, između ostalog, utvrđuju da se posjeta odobrava jednom mjesečno, radnim danom od 8:00 do 16:00 sati, i to isključivo članovima uže porodice, bez navođenja ko se smatra članom uže porodice; uz mišljenje/prijedlog za odobravanje molbe. Pored mišljenja službe tretmana potrebno je i mišljenje službe osiguranja, a posjeta se obavlja isključivo u prostoriji za posjete na Kapiji 1, a ne u prostorijama ljetne bašte. Posjetioci imaju pravo naručiti piće i hranu iz motela koju donosi i odnosi konobar. Prilikom posjete obavezno je prisustvo stražara u prostoriji za posjete, kao i detaljan pregled zatvorenika nakon završetka posjete, iako je nejasna svrha ove odredbe, s obzirom na to da osuđenici nemaju nikakav fizički kontakt sa posjetiocima.
- Ovako definirana dodatna unutarzavodska pogodnost, bez navođenja pravnog osnova za njeno kreiranje, ozbiljno otvara pitanje osiguranja kontakta osuđenika sa vanjskim svijetom u skladu sa Evropskim zatvorskim pravilima, i ne doprinosi održavanju i unapređenju porodičnih odnosa na što je moguće normalniji način, jer se osuđenicima onemogućava svaki fizički kontakt sa članovima uže porodice, uključujući i djecu. S druge strane, ovakav metod onemogućava osiguranje minimuma

privatnosti, jer svu konverzaciju koju osuđenik obavlja sa članovima uže porodice slušaju i drugi osuđenici koji imaju posjetu, kao i zatvorski stražar.

Posebno je zabrinjavajuće da kriteriji utvrđuju listu osuđenih lica kojima se ne mogu dozvoliti posjete na Kapiji 1³⁹, što navodi na zaključak da se ove osuđene osobe na ovaj način dodatno kažnjavaju. Istovremeno, ovakvo ograničenje u komunikaciji sa porodicom otvara pitanje postizanja efikasnosti koja se želi postići resocijalizacijom i stvaranja uslova za ponovnu reintegraciju osobe u društvo nakon izdržane kazne.

96. Ombudsmeni su prilikom nenajavljene posjete Odjeljenju Kozlovac dobili zahtjev za razgovor sa 1/4 od ukupnog broja osuđenih lica koja se nalaze na izdržavanju kazne na Kozlovcu (163). Njihove žalbe, pored toga što ukazuju na nedostatak efikasnog upravljanja u Odjeljenju Kozlovac zbog fizičke odvojenosti od Uprave KPZ-a Tuzla, koja se nalazi u centru grada, ukazuju i na izostajanje kvalitetnog tretmana u procesu izvršenja krivičnih sankcija, rijedak dolazak doktora, pravnika, socijalnog radnika, te nikakav nadzor nad sanitarnim, higijenskim i drugim uslovima. Cjelokupan rad sa 163 osuđenika je prepušten stražarskom osoblju i dvojici vaspitača. Ukazano je čak i da se ne poštuju prava iz radnog odnosa stražara, jer imaju mogućnost da koriste samo jedan radni dan u sedmici. Zatvorenici su posebno ukazali na problem posjeta na Kapiji 1, koje su proceduru posjeta učinile totalno netransparentnom, uz kreiranje dodatnih kriterija, kojim se određeni krug osuđenih lica isključio iz mogućnosti korištenja ovog prava, i koje su stvorile uslove za različite koruptivne radnje od strane vaspitača. Naime, osuđena lica su ukazala da je i dalje prisutna praksa da neka osuđena lica mogu primiti posjetu u motelu, uz protuuslugu. U razgovoru sa vaspitačima, Ombudsmeni su pokušali utvrditi razloge donošenja kriterija, posebno s obzirom na to da oni ograničavaju privatnost prilikom posjete. Kao razlog navedena je potreba sprečavanja unošenja droge i drugih opojnih sredstava.
97. Ombudsmeni primjećuju da u praksi nije dovoljno zaživjelo pravilo omogućavanja zatvoreniku izlaska iz zatvora, uz provođenje ili bez njega, radi bolesti člana porodice ili iz humanitarnih razloga, a za što je kod uprave zatvora osnovni razlog postojanje straha od mogućnosti bjekstva, kao i ograničena finansijska sredstva, posebno kada je potrebno obezbijediti izlazak iz ustanove uz provođenje, što je dodatna teškoća u slučaju ukoliko je osuđeno lice sa područja drugog entiteta. Ipak, Ombudsmeni na osnovu žalbe osuđenika konstatuju da se u nekim slučajevima ovo pravo olako odobrava (KPZ Mostar), tako da je nejasno šta su zajednički principi kod donošenja ovakvih odluka.
98. Jedan od načina ostvarivanja kontakta osuđenih lica sa vanjskim svijetom je obezbjeđivanje mogućnosti obavljanja telefonskih razgovora, koji su po novom sistemu uređeni na način da svako osuđeno lice ima pravo na sedam brojeva koje

³⁹ Od prava na posjetu na Kapiji 1 su isključena slijedeća osuđena lica: lica koja su privedena na izdržavanje kazne; osuđena lica koje su počinile krivična djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, organiziranog kriminala, ratnog zločina, bludne radnje sa maloljetnicima, incest, rodoskrvnuće, alkoholičari i narkomani bez obzira na krivično djelo i visinu kazne, osuđena lica koja koriste vanjske pogodnosti, osuđena lica kojima je izrečena disciplinska mjera samica, te osuđena lica visokog stepena rizika – procjena sa penološkog aspekta

može zvati. Ovako uspostavljen sistem predmet je stalnog nezadovoljstva osuđenih lica u svim kazneno-popravnim zavodima u BiH. Osuđena lica tvrde da je zbog monopola koji ima operater putem kojeg se obavlja telefonska komunikacija, ova usluga mnogo skuplja, a i onemogućava mijenjanje brojeva prije isteka određenog perioda. Ombudsmeni su došli do saznanja da je cijena posebno veća ukoliko se razgovori obavljaju prema brojevima mobilne telefonije, dok je obavljanje razgovora prema fiksnoj telefoniji povoljnije.

99. Ombudsmeni primjećuju da je i pitanje pristupa informacijama putem televizije različito riješeno i da je u nekim ustanovama ograničen pristup, dok je u drugim ustanovama osiguran pristup kablovskoj televiziji. Različita je praksa i sa mogućnošću da osuđena lica donesu vlastiti radio i televizijski prijemnik.

PREPORUKA:

Upravi KPZ-a Tuzla da obezbijedi primanje posjeta osuđenim licima na način koji obezbjeđuje privatnost, održavanje i unapređivanje porodičnih odnosa zatvorenika.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

PREPORUKA:

Upravama kazneno-popravnih ustanova da i dalje razvijaju procedure za ostvarivanje kontakata osuđenih lica sa vanjskim svijetom.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

XII. VJERSKE POTREBE

100. Ustanove su dužne *da osiguraju poštivanje slobode mišljenja, svijesti i religije osuđenih lica*, a zatvorski režim treba da bude organizovan koliko je to praktično moguće da se zatvorenicima omogući da obavljaju vjerske obrede, da prisustvuju vjerskim službama ili skupovima koje predvode ovlašteni predstavnici religija ili vjerovanja, kao i da budu u posjedu knjiga koje se odnose na njihovo vjerovanje.⁴⁰

101. Ombudsmeni primjećuju da je osiguranje vjerskih potreba u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija zadržano na nivou iz 2009. godine, s tim što registruju žalbe osuđenika vezane za upražnjavanje vjerskih potreba, posebno u dijelu koji se odnosi na obavljanje molitve. Ovo je posebno izraženo u KPZ-u Sarajevo, Odjeljenje Igman, gdje, iako postoji objekat namijenjen za upražnjavanje vjerskih obreda osuđenika islamske vjeroispovijesti, i koji se nalazi u neposrednoj blizini objekta u kojoj su smještena osuđena lica, osuđenicima nije dozvoljeno da upražnjavaju vjerske obrede kada žele.

⁴⁰ Evropsko zatvorsko pravilo 29.1 i 29.2

102. Generalno, osuđena lica su otvorila pitanje mogućnosti da molitvu obavljaju u sobi, na svom krevetu, a s obzirom na različito postupanje gdje je u nekim ustanovama to dozvoljeno, a u nekim ne. Ovo je posebno značajno iz razloga što je način molitve različit u različitim religijama, i nepostojanje standarda dovodi do mogućnosti da se osuđena lica različitih vjeroispovijesti različito tretiraju u pogledu ostvarivanja prava na molitvu.
103. Pitanje angažmana vjerskih službenika u cilju zadovoljavanja vjerskih potreba osuđenih lica je uređeno na različitim principima: u nekim ustanovama se ove usluge vjerskih službenika plaćaju i zaključuju se ugovori, dok u drugim vjerski službenici to čine bez naknade.
104. Ombudsmeni, takođe, primjećuju u ustanovama postojanje različite prakse vezane za posjedovanje obilježja, amblema: u nekim slučajevima takve predmete osuđenim licima oduzimaju ili preporučuju da ih pošalju kući, dok u drugima omogućavaju da ih zadrže.

PREPORUKA:

Upravama ustanova da, uz koordinaciju resornih ministarstava, preispitaju svoje politike vezane za osiguranje zadovoljavanja vjerskih potreba osuđenih lica.

Rok za izvršenje preporuke: 90 dana

XIII. POSTUPANJE PO ŽALBAMA

105. Pitanje nezadovoljstva osuđenih lica se najčešće iskazuje kroz žalbe koje osuđene osobe upućuju različitim institucijama. Uglavnom se žalbe mogu svrstati u dvije grupe, i to na one koje se odnose na sam sistem izvršenja krivičnih sankcija unutar zavoda, u što spada: pravo na sigurnost, pravo na zdravstvenu zaštitu, ishrana, tretman i resocijalizacija, radno angažovanje, obrazovanje, unutrašnje zavodske pogodnosti, zadovoljavanje vjerskih potreba i sl., te na drugu grupu žalbi koja se odnosi na prava o kojima se odlučuje izvan zavoda, kao što je pitanje uslovnog otpusta i premještaja u drugi zavod. Razmatranje žalbi osuđenih lica, pored kvaliteta procedura, povlači, odnosno nameće i odgovornost nadležnih organa zbog čega je pitanje odgovornosti za eventualno kršenje prava pritvorenih i osuđenih lica važno usmjeriti prema stvarnom nosiocu te odgovornosti, propisane zakonom. Ovo je posebno značajno sa aspekta kome osuđeno lice upućuje žalbu, jer je prisutna praksa da se žalbe najčešće upućuju zavodu, iako prema zakonodavstvu, koje propisuje izvršenje krivičnih sankcija u BiH, postoje različiti subjekti odgovorni za ovu oblast.

106. Posjeta ustanovama je bila prilika da Ombudsmeni razmotre koliko su uspostavljeni mehanizmi žalbenih postupaka efikasni sa pozicije osuđenika. Tom prilikom je konstatovano da postoje različiti načini evidentiranja žalbi osuđenih lica unutar samih ustanova, od toga da se u nekim ustanovama vode evidencije žalbi u okviru molbenih raporta koji se upućuju direktoru ustanove, što je posebno karakteristično za ustanove u Republici Srpskoj i neke u Federaciji (KPZ Bihać). Ovakvo evidentiranje žalbi otežava njihovo selektiranje u odnosu na prava na koja se osuđene osobe žale, jer je nesporno da postoji pravna razlika između molbe i žalbe, uključujući i zakonsku osnovu za to. Neke ustanove u Republici Srpskoj su uvele praksu organizovanja osuđeničkih savjeta preko kojih osuđenici mogu artikulirati svoje žalbe. Podržavajući organizovanje osuđeničkih savjeta, posebno u dijelu razmatranja pitanja koja se odnose na njihova prava, potrebno je ukazati na nužnost postojanja i žalbenog mehanizma za osuđena lica koja nisu spremna da o svojim zahtjevima za uživanje prava raspravljaju unutar osuđeničkih kolektiva.

107. Nepostojanje odvojene evidencije žalbi otvara i pitanje jasnih procedura postupanja po žalbama. U nekim ustanovama uopšte ne postoji sistem registracije ni molbi, ni žalbi (KPZ Orašje, KPZ Mostar, KPZ Bihać, KPZ Busovača), već direktor ustanove obavlja razgovore sa osuđenim licama, a na njihov zahtjev. Osuđenici u KPZ-u Orašje su ukazali da njihove pritužbe često ne dolaze do direktora, te se povodom istih ne reaguje na odgovarajući način.

U KPZ-u Mostar žalbe se, u pismenoj formi, dostavljaju direktoru i zamjeniku direktora, koji poduzimaju potrebne aktivnosti na njihovom ispitivanju i rješavanju. Evidencije žalbi nisu uspostavljene, a praksa održavanja molbenih raporta je ukinuta jer je utvrđeno da ovako uspostavljen mehanizam nije djelotvoran.

U KPZ-u Zenica je način postupanja po pritužbama osuđenih lica uređen Uputstvom o postupanju po pritužbama osuđenih lica, koji je donio direktor Zavoda, a koji predviđa trostepenost rješavanja pritužbi. Prvi nivo rješava službeno osoblje, u drugom nivou to čine pomoćnici direktora, dok u trećem nivou po žalbi odlučuje direktor Zavoda. Međutim, navedena procedura podnošenja pritužbi od strane osuđenih lica se najčešće ne poštuje, s obzirom na to da se najveći broj osuđenika direktno obraća direktoru ustanove. Broj žalbi upućenih direktoru je nametnuo potrebu da se uspostavi njihova evidencija, iako kao takva nije propisana, niti Uputstvom, niti bilo kojim drugim aktom.

108. Ombudsmeni primjećuju da u nekim ustanovama direktori praktikuju izravno obraćanje osuđenih lica, odnosno mogućnost direktne komunikacije osuđenika sa direktorom, dok se istovremeno u drugim ustanovama smatra da komunikacija sa osuđenim licama treba biti u domenu zatvorskog osoblja, prevashodno službe tretmana.

109. Pored obraćanja ustanovama u kojim se nalaze na izdržavanju kazne, osuđena lica se obraćaju i ministarstvima pravde, Ombudsmenu i drugim institucijama. U nekim

ustanovama osuđenicima se mogu obraćati Ombudsmenima putem otvorenih pisama, koje ustanove registruju u svojoj evidenciji, i gdje ustanova zadržava kopiju žalbe i dodaje svoje izjašnjenje u odnosu na navode žalbi. Obrazloženje uprave za ovakvo postupanje jeste da se nastoje prevenirati pojave zbog kojih osuđena lica podnose žalbe. U nekim ustanovama osuđena lica su se žalila da im se osoblje obraća riječima: "Džabe se vi obraćate Ombudsmenima, oni vam ne mogu pomoći". Prilikom posjeta ustanovama stekao se utisak da u pisanoj korespondenciji osuđenika nije osiguran minimum privatnosti i da je u nekim ustanovama ova korespondencija potpuno pod nadzorom uprave zatvora. Zabilježeni su i slučajevi da pismena koja su osuđena lica uputila drugim institucijama, prvenstveno Ombudsmenu, uopšte nisu izašla iz KPZ-a. Nesporno je da je u cilju osiguranju pristupa Ombudsmenima potrebno uspostaviti ormariće za žalbe, kojima će pristup imati isključivo Ombudsmeni, te da takvi ormarići moraju biti postavljeni na mjesta koja nisu pod videonadzorom.

110. Nažalost, osuđena lica i dalje smatraju da su žalbeni mehanizmi neefikasni i nepravedni. Ombudsmeni konstatuju da u sistemu izvršenja krivičnih sankcija nije unificirano postupanje po žalbama osuđenih lica, te su prisutne slijedeće prakse:
- a) *tretiranje žalbi kao molbenih raporta;*
 - b) *trostepenost u žalbama, s tim što se negdje evidentiraju (KPZ Zenica), a negdje ne;*
 - c) *žalbe upućene direktno direktoru, što je u praksi najzastupljeniji oblik, a uz nepostojanje evidencije žalbe.*

Ombudsmeni su nakon posjete svim kazneno-popravnima zavodima došli do zaključka da ne postoji ujednačen sistem zaprimanja, evidentiranja i rješavanja pritužbi osuđenih lica, odnosno da postupak po njihovim žalbama uglavnom ovisi o domišljatosti zatvorskih uprava. Istovremeno, ZIKS BiH u čl. 80, st. 3, propisuje da će Ministarstvo pravde BiH donijeti pravilnik kojim se reguliše unutrašnje razmatranje molbi, žalbi i drugih podnesaka koji podnose pritvorencima i zatvorencima u cilju zaštite svojih prava.

PREPORUKA:

Ministarstvu pravde Federacije BiH, Ministarstvu pravde RS-a i Pravosudnoj komisiji BD-a da, uz koordinaciju Ministarstva pravde BiH, sačine okvir za postupanje po žalbama koji će osigurati jasno razdvajanje žalbi od molbi, te unificirano postupanje i evidenciju žalbi, kao i osiguranje povjerljivosti informacija iz istih.

Rok za provedbu preporuke: 60 dana.

XIV. OSOBLJE

111. U svim institucijama za izvršenje krivičnih sankcija prisutan je problem nedostatka osoblja u odnosu na broj osuđenih lica. Posebno je zabrinjavajuće stanje u oblasti prevaspitne službe i tretmana, a što dovodi u pitanje cilj koji se želi ostvariti izvršenjem krivične sankcije. U nekim ustanovama nema pravnika, socijalnog radnika, pedagoga. Problem predstavlja i činjenica da se mali broj radno angažovanog stručnog kadra u ustanovama u odnosu na broj osuđenika reflektira na nemogućnost kvalitetnog rada sa osuđenim licem i dovodi često do „profesionalnog sagorijevanja“ osoblja. Tako je, naprimjer, u KPZ-u Orašje u momentu posjete Ombudsmena bilo 130 pritvorenih i zatvorenih lica, a s kojim radi samo jedna vaspitačica, te je njenim odlaskom na godišnji odmor ustanova ostala bez ovog vida rada sa zatvorenicima i pritvorenicima. Slična je situacija i u Odjeljenju KPZ Tuzla na Kozlovcu, gdje su na 163 osuđenika angažovana samo dva vaspitača. Prisutna je i praksa da se vrši interna preraspodjela zaposlenika, po njihovom zahtjevu, iz jedne ustanove u drugu (iz KPZ Zenica u KPZ Busovača, KPZ Sarajevo, KPZ Mostar), a da se istovremeno ne vrši eksterno popunjavanje upražnjenih pozicija u ustanovi iz koje je zaposlenik premješten.
112. Nažalost, u oblasti edukacije, a posebno supervizije osoblja u ustanovama, nisu napravljeni značajniji pomaci u odnosu na 2009. godinu. Osoblje u ustanovama ima djelimičnu podršku resornih ministarstava, koja i sama imaju problem nedostatka stručnog kadra. Situacija je dodatno usložnjena finansijskim ograničenjima i restrikcijama, tako da se vrše smanjenja svih troškova unutar budžeta ustanova.
113. Permanentno se zaboravlja činjenica da dužnost zatvorskih službenika prevazilazi dužnost puke straže i da je nužno osigurati da zatvorski službenici djeluju na način koji će omogućiti zatvoreniku, koji je izdržao kaznu zatvora, lakšu integraciju u društvo.
114. Pozicija osoblja se može sagledati i sa aspekta restrikcija koje su vezane za osiguranje uniforme, koja bi po kvalitetu i vrsti trebalo da doprinese i izgradnji poštovanja osuđenih lica prema licima u uniformi. Nažalost, u nekim ustanovama, osoblje nije mijenjalo uniformu više od tri godine, ne postoji odvojena ljetna i zimska uniforma, a česte su situacije da osoblje vlastitim sredstvima boji uniformu, kako bi se prikrila njena starost i dotrajalost. Ombudsmeni podsjećaju da je CPT u svom Opštem izvještaju⁴¹ ukazao da „*temelj humanog zatvorskog sistema će uvijek biti primjereno odabrano i obučeno zatvorsko osoblje, koje zna kako zauzeti odgovarajući stav u odnosima sa zatvorenicima i koje smatra svoj posao više pozivom, nego pukim poslom. Uspostavljanje dobrih odnosa sa zatvorenicima treba posmatrati kao ključnu odliku tog poziva*“.

⁴¹ Izvod iz 11 Općeg izvještaja (CPT/inf (2001) 16)

PREPORUKA:

Ministarstvu pravde Federacije BiH i Ministarstvu pravde RS-a da, u konsultaciji sa upravama KPZ-ova i sindikalnim organizacijama zaposlenika, izvrše sveobuhvatnu analizu statusa i potreba zaposlenika u ustanovama, sa akcentom na stručno usavršavanje, posebno usavršavanje iz oblasti ljudskih prava i međuljudske komunikacije, pitanja profesionalnog pregorgjevanja, te uspostave stalnih mehanizama supervizije. Na bazi analize potrebno je sačiniti program rada sa osobljem, kao dugoročni strateški cilj.

Rok za provedbu preporuke: 90 dana.

Ministarstvu pravde Federacije BiH i Ministarstvu pravde RS-a da preispitaju sadašnji sistem uniformisanja zatvorskih čuvara, te u skladu sa mogućnostima pokušaju poboljšati kvalitet postojećih uniformi kako bi se osigurala zaštita dostojanstva zaposlenika.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

XV. ŽENE

115. U BiH se žene na izvršavanje kazne zatvora upućuju u dvije ustanove, i to KPZ Istočno Sarajevo i KPZ Tuzla. U momentu posjete u Tuzli su se nalazile 37 osuđene žene, a u Istočnom Sarajevu 18.
116. Ombudsmeni bilježe da su uslovi izvršenja krivičnih sankcija prema ženama u značajnoj mjeri poboljšani, jer je u vrijeme posjete KPZ Istočno Sarajevo upravo otvoren novoizgrađeni objekat za žene, dok su se i u KPZ-u Tuzla poduzele određene mjere po preporukama Ombudsmena, ali i drugih institucija, u cilju unapređenja položaja osuđenica. Objekat u Istočnom Sarajevu je izgrađen u skladu sa standardima koji osiguravaju potpunu mogućnost uživanja prava osuđenica u skladu sa Evropskim pravilima, gdje je posebno uređen prostor za žene sa bebama i malom djecom.
117. Nažalost, u navedenim ustanovama je i dalje prisutna praksa da su žene radno angažovane na tradicionalno ženskim poslovima, kao što su šivanje i ručni radovi, ili obavljaju pomoćne poslove u kuhinji i na održavanju higijene. U Tuzli su se osuđenice žalile na nedostatak razumijevanja za njihove specifične potrebe koje imaju po svom biološkom određenju, i da ne dobijaju dovoljno higijenskih potrepština.

PREPORUKA:

Kazneno-popravnom zavodu Tuzla da poboljša snabdijevanje osuđenica higijenskim potrepštinama, specifičnim u odnosu na njihovo biološko određenje.

Rok za provedbu preporuke: odmah.

XVI. MALOLJETNICI

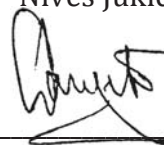
118. Ombudsmeni su prilikom posjete ustanovama posjetili i dijelove u kojim se izvršavaju mjere prema maloljetnicima, a što će biti obrađeno u okviru specijalnog izvještaja o pravima djece u sukobu sa zakonom.

U Banjoj Luci, august 2012. g.

OMBUDSMENI BIH

Nives Jukić

Ljubomir Sandić

Jasminka Džumhur